Geliş Tarihi : 16.11.2021
Kabul Tarihi: 06.07.2022

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XXII/44 (2022-Bahar/*Spring*), ss. 245-285.

Araştırma Makalesi / *Research Article*

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ HALK FIRKASI'NA EVRİLİRKEN SALİHLİ MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ'NİN KURULUŞU (1923)*

Hasan TÜRKER**

Öz

I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından, mütarekeye dayanılarak Anadolu'nun yer yer işgal edilmesi, işgallere karşı Türk halkının dağınık, birbirinden kopuk karşı koyma, örgütlenme çabaları hem bir liderin hem de yeni bir devletin doğuşunu hazırladı. Mustafa Kemal Paşa işgallere karşı Anadolu'da başlayan tepkileri 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastıktan sonra belli bir program çerçevesinde ortak bir paydada buluşturmayı amaçladı. Ve bu planı Amasya Tamiminden başlayarak adım adım uygulamaya koydu. Bunu yaparken de başlattığı hareketin meşruiyetini sağlamaya çalıştı. Meşruiyetin kaynağı halk olacaktı. Erzurum Kongresi'nden itibaren köylerden başlayarak nahiye ve vilayet merkezlerine uzanan bir temsil silsilesinin kurulması amaçlandı. Tüm direniş örgütleri Sivas Kongresi'nde alınan bir kararla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan bir yıl sonra da meclis çalışmalarındaki aksamaları ortadan kaldırmak için yine Mustafa Kemal Paşa'nın girişimleriyle Müdafaa-i Hukuk Grubu kuruldu. Grup, siyasal bir parti gibi hareket etti. İstiklal Savaşı sonrasında da siyasal bir partiye dönüştü. Halk Fırkası adını aldı.

Mustafa Kemal'in daha 6 Aralık 1922'de Halk Fırkası kurma fikrini açıklamasından sonra, işgalden kurtarılan yörelerde, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini kurma faaliyetlerinin başladığı anlaşılıyor.

Bu çalışmada Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunu hazırlayan koşullar ve gelişmeler değerlendirildikten sonra, 1923 yılı Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşkilatlanmasına ilişkin belgeler incelenip değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk, İstiklal Savaşı, Salihli.*

THE ESTABLISHMENT OF THE ASSOCIATION OF THE DEFENCE OF

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.
There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr. Öğr. Üyesi, DEÜ, Buca Eğt. Fak., Türkçe ve Sosyal Bilimler Bl., Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD. *(hturker@deu.edu.tr), (Orcid:0000-0002-6250-5341).*

NATIONAL RIGHTS OF SALIHLI, AS THE ASSOCIATION FOR THE DEFENCE OF NATIONAL RIGHTS OF ANATOLIA AND RUMELIA EVOLVED INTO THE PEOPLE'S PARTY

Abstract

After the Armistice of Mudros signed between the Ottoman Government and the Allied Powers at the end of the World War I, the occupation of Anatolia took place based on the armistice. The scattered and disjointed resistance and organization efforts of the Turkish people against the occupations prepared the birth of both a leader and a new state. Mustafa Kemal Pasha aimed to gather the reactions started in Anatolia against the invasions within the framework of a certain program on common ground after he set foot in Samsun on 19 May 1919. And this plan was put into practice starting with the Amasya Circular. While doing this, he tried to ensure the legitimacy of the movement he started. The source of legitimacy was to rely on people. Chain of representation was established from villages to province centers from Erzurum Congress. All resistance groups upon a decision which was taken in Sivas Congress were merged under the roof of Association for the Defence of Rights of Anatolia and Rumelia. One year after the opening of the Grand National Assembly of Turkey, Association for the Defence of Rights Group was established through the initiatives of Mustafa Kemal Pasha in order to eliminate the disruptions in the parliamentary work. The group acted like a political party. After the War of Independence, group turned into a political party. It was named as People's Party.

It is understood that just after Mustafa Kemal announced the idea of founding the People's Party on 6 December 1922, the activities to establish Association for the Defence of Rights started in the liberated regions.

In this study, after evaluating the conditions and developments which prepared the foundation of the Association for the Defence of Rights of Anatolia and Rumelia, the documents about the Salihli Association for the Defence of Rights in 1923 were examined and evaluated.

Keywords: *Mustafa Kemal Pasha, Association for the Defence of Rights, War of Independence, Salihli.*

Giriş

Osmanlı Devleti 1 Kasım 1914'te İttifak Devletleri yanında I. Dünya Savaşı'na girdi. Dört yıl sonra da savaşı kaybettiğini kabullenip, 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile Mondros Mütarekesini imzaladı.[1] Mütareke hükümleri gereğince Osmanlı Devleti fiilen sona erdi.[2] Fakat bunu görememiş olan Türk yetkilileri mütarekeden umutluydu. Bahriye Nazırı ve Osmanlı Delege Heyeti Başkanı sıfatıyla Mondros Mütarekesi'ni Osmanlı Hükümeti adına imzalayan Hüseyin Rauf (Orbay) Bey İstanbul'a döndüğü gün, basına

1 Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1988, s. 1

2 Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s.17

yaptığı açıklamada oldukça iyimser şeyler söylemişti. Ona göre devlet ve saltanatın geleceği kurtarılmıştı.[3] Ağır koşullar içermesine rağmen mütarekenin Türkler lehine olduğuna inanan bir başka kişi de Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ydı. Öyle ki Ahmet İzzet Paşa mütarekenin, mecliste, oy birliğiyle kabul edilmesini bile sağlamıştı.[4] Ne var ki yaratılan bu iyimser hava çok sürmedi. İtilaf Devletleri, mütareke hükümlerini hemen uygulamaya koyuldular. Buna göre ordu dağıtılırken, ulaşım yollarının, haberleşme araçlarının, limanların ve tersanelerin kontrolü İtilaf Devletlerine terk edildi.[5] Mondros Mütarekesi'nin Osmanlılar açısından en tehlikeli maddesi, 7. maddeydi. Çünkü bu madde, İtilaf Devletlerine kendi güvenliklerini tehdit altında gördükleri herhangi bir yeri işgal hakkını veriyordu.[6] Nitekim, "*1 Kasım 1918 tarihinden başlayarak Fransızlar, Dörtyol, Mersin, Adana illerini, Afyonkarahisar istasyonunu; İngilizler, Batum'u, Antep'i, Cerablus'u Konya istasyonunu, Maraş'ı, Birecik'i Urfa ve Kars'ı; İtalyanlar, Antalya, Kuşadası, Fethiye, Bodrum ve Marmaris'i*"[7] işgal ettiler. İngiltere, daha önce Fransa ile aralarında yapmış oldukları Sykes- Picot antlaşmasına uyarak, 7 Kasım'da işgal ettiği bölgeleri Fransa'ya bıraktı ve Musul'a çekildi.[8] Mütarekenin yürürlüğe girmesiyle birlikte Rumlar ve Ermeniler de ayağa kalkmışlardı. Rumlar, Samsun ve Trabzon dolaylarında bir Rum devleti kurmak isterken, İstanbul Rum Patrikhanesi de İstanbul'un Yunanistan'a verilmesini ya da uluslararası bir yönetime bırakılmasını istiyordu.[9] Doğrudan Yunan hükümetinin desteklediği Mavri Mira Cemiyeti ise Trakya ve İstanbul'da terör eylemleri gerçekleştirirken, Anadolu'da da Pontusçuluk hareketini destekliyordu.[10] Mondros Mütarekesi'nden güç alan Ermeniler de boş durmayıp 30 Kasım 1918'de İtilaf Devletleri'ne başvurarak tam bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasını istediler ve bu taleplerini daha sonra da Paris Barış Konferansı'na taşıdılar.[11] Türkiye Ermenilerinin önderi olmak iddiasıyla Bagos Nubar, Paris Barış Konferansı'na yaptığı başvuruda Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas, Erzurum ve Trabzon'dan oluşan yedi doğu ilini ve güneyde Maraş, Kozan, Cebel-i Bereket ve İskenderun limanlarını Ermeniler adına talep etti.[12] 26 Şubat 1919'da da Paris Barış Konferansı huzuruna çıkan Ermeniler, anılan sınırlar içinde, Ermenistan'ın tanınmasını resmen istediler.[13] Kürtler, İngilizlere

3 Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983, s.61
4 Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973, ss. 8-9
5 Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1977, ss.19-20
6 Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.201
7 Ahmet Mumcu, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, Anka Ofset Basımevi, İstanbul 1984, s.2
8 Kemal Çelik, *Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi 1993, s.52
9 Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I (Kuruluş),* Zeus Kitapevi, İzmir 2006, s.86
10 *A.g.e.,* s.86
11 *A.g.e.,* s.87
12 Sonyal, *a.g.e.,* s.21
13 *A.g.e.,* s.22

başvurarak Ermenilerin de istediği Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput'ta nüfusun ezici çoğunluğunun Kürt olduğunu öne sürmüşlerdi.[14] Görüldüğü gibi Ermeni talepleri ile Kürt talepleri çatışıyordu.

"Mütarekenin imzalanmasının hemen ardından başlayan işgaller çeşitli nüfuz bölgeleri meydana getirme çabaları, Türk aydın ve idarecilerini ülkenin toprak bütünlüğünün ortadan kalkacağı endişesine sevk etmişti."[15] Endişeler Türk aydınlarını harekete geçirdi. Vatan topraklarının savunulabilmesi için Trakya ve Anadolu'da Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk isimleri altında savunma-direnme cemiyetleri kuruldu. Birbirinden bağımsız ve kopuk olan bu cemiyetlerin ortak bir amaç çerçevesinde birleştirilebilmeleri için ilerleyen dönemde çalışmalar başlatıldı. Anadolu'nun batısında Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir, doğusunda ise; Erzurum ve Sivas Kongreleri toplandı. Sivas Kongresi'nde alınan kararla Trakya ve Anadolu'da kurulan cemiyetler, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Cemiyeti adı altında birleştirildiler. Bundan sonra bağımsızlık mücadelesi bu kuruluşun şemsiyesi altında yürütüldü.

26 Ağustos 1922'de Türk ordusunca, Yunan ordusuna karşı başlatılan Büyük Taarruzun başarıyla tamamlanmasının ardından, Yunanistan'ın katılmadığı, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın yer aldığı mütareke görüşmeleri 4-11 Ekim 1922'de Mudanya'da yapıldı.[16] Mudanya görüşmelerinde varılan uzlaşmanın ardından 13 Kasım 1922'de İsviçre'nin Lozan kentinde barış konferansı toplandı.[17] Barış Konferansı çalışmaları devam ederken Mustafa Kemal Paşa, Ankara gazeteleri temsilcileriyle yaptığı söyleşide onlara barış döneminde halkçılık esaslarına dayanan bir parti kurma fikrinde olduğunu açıkladı.[18]

Bu açıklamadan yaklaşık bir ay sonra 9 Ocak 1923'te Salihli Kaymakamlığının, Salihli'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurma çalışmalarını başlattığı görülüyor. Mustafa Kemal Paşa'nın parti kurma fikrini kamuoyuyla paylaşmasıyla, Salihli'de ve benzer yörelerde başlayan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatlanma çalışmaları arasında doğrudan bir bağlantı var mıdır? Bu sorunun yanıtı büyük olasılıkla evet olmalıdır. Ancak araştırma sırasında yapılan literatür taramalarında buna doğrudan yanıt verebilecek bir bilgiye ulaşılamamıştır. Sada-yı Hak gazetesinde yer alan haberlere göre, İstiklal Savaşı sonrasında, Vilayet Müdafaa-i Hukuk Kongresinin ilk yapıldığı yerlerden birinin İzmir olduğu anlaşılıyor. Bu kongrenin çalışmalarının Mustafa Kemal Paşa'nın parti kurma fikrin açıklamasından yalnızca dokuz gün sonra gerçekleştiği görülüyor. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tüzüğünün 3. maddesine göre teşkilatlanmanın öncelikle köy ve mahallelerden

14 *A.g.e.*, s.27
15 Metin Ayışığı, Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004, s.10
16 Kocatürk, a.g.e., s.356
17 *A.g.e.*, s.365
18 Mete Tunçay, *T.C'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s.47

başlayarak, sırasıyla nahiye, kaza, müstakil liva ve vilayetlerde tamamlanması gerekmekteydi.[19] Aynı tüzüğün 6.maddesine göre de vilayet kongrelerinin senede bir kez mart, nisan ve mayıs aylarında, kaza ve liva heyeti idarelerinden seçilen ikişer üyenin katılımıyla toplanması hükmü bulunmaktaydı.[20] Sadayı Hak gazetesi Müdafaa-i Hukuk Kongresi'nin mülhakat Müdafaa-i Hukuk üyelerinin katılımıyla [21] gerçekleştirildiğini bildirmesine rağmen İzmir'de yapılan Müdafaa-i Hukuk Kongresi'nin, Müdafaa-i Hukuk Grubu kararları doğrultusunda ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tüzüğüne uygun olarak yapılıp yapılmadığı anlaşılmamaktadır. Benzer bir çabanın İstanbul'da da gerçekleştirildiği görülmektedir. İkdam gazetesinin haberine göre Müdafaa-i Hukuk, İstanbul'da Erzurum hanında 25 Şubat 1923 tarihinde faaliyete geçmiştir.[22] İsmini vermeyen bir cemiyet yetkilisi aynı gazeteye yaptığı açıklamada, İstanbul'da seçim yapılmadan teşkilatlanma yoluna gidildiğini söylemiştir.[23] Bu da söz konusu girişimin Ankara'dan bağımsız bir girişim olduğu izlenimi vermektedir. Nitekim 29 Mart 1923 tarihli İkdam gazetesinde; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu tarafından İstanbul'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatlanmasını gerçekleştirmek üzere Antalya Milletvekili Rasih Efendi ve Afyon Karahisar Milletvekili Ali Bey'in görevlendirildikleri haberi yer almıştır. Haberde, grubun nizamnamesinde teşkilatlanmanın seçimle gerçekleşmesi hükmü bulunduğu için İstanbul'da da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatlarının seçimle kurulacağı, teşkilatlanmanın köylerde 3, kazalarda 5, livalarda 7 üyeden oluşacağı bilgisine yer verildiği görülmektedir.[24] Bu haberden hareketle işgalden kurtarılan yörelerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatlanması için, Ankara'da, Müdafaa-i Hukuk Grubu'nda bir karar alındığı

19 Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesine göre teşkilatlanma izlencesi şöyleydi:
Teşkilat her biri derece derece diğerine bağlı olmak üzere köy ve mahallelerden başlayarak nahiye, kaza, liva, vilayet, bağımsız liva taksimatına tabidir. Köy, nahiye, kaza ve çevre livalarda idare heyetleri ve bağımsız livalarla vilayetlerde merkez heyetleri ve kongrece seçilen bir temsil heyeti vardır.
1. Köy heyeti idaresi: Köyde ve mahallelerde oturan köy ve mahalle halkından seçilen üç azadan meydana gelir.
2. Nahiye heyeti idaresi: Nahiyeyi teşkil eden köyler heyeti idarelerince seçilen üç azadan meydana gelir.
3. Kaza heyeti idaresi: Merkeze bağlı mahalle ve köy ve nahiye heyeti idareleri tarafından seçilen beş azadan meydana gelir.
4. Liva heyeti idaresi: Livaya dahil kazalar ile merkezi livaya bağlı köy ve mahalle ve nahiye heyetleri tarafından seçilen yedi azadan meydana gelir.
5. Müstakil liva ve vilayet heyeti merkeziyesi: Nahiye, kaza ve liva heyeti idareleri tarafından seçilen on azadan meydana gelir.
Faik Reşit Unat, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşuna Ait Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, C.I, sayı 2, Ağustos 1941, ss.87

20 Unat, *a.g.e.*, s.89

21 "Müdafaai Hukuk Kongresi İçtimaı" *Sada-yı Hak*, 16 Aralık 1922
"Müdafaai Hukuk Kongresinin Telgrafları" *a.g.g.,* 17 Aralık 1922

22 "Müdafaa-i Hukuk İstanbul'da Faaliyette" *İkdam,* 26 Şubat 1923

23 "İstanbul'da Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı", *a.g.g.,* 1 Mart 1923

24 "İstanbul'da Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı", *a.g.g.,* 29 Mart 1923

ve uygulamaya geçildiği düşünülebilir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin eylül ayında Halk Fırkasına dönüştürüldüğü göz önüne alındığında, bu çalışmaların Mustafa Kemal Paşa'nın gerçekleştirmek istediği Halk Fırkası projesinin bir hazırlık aşaması olduğunu da kabul etmek gerekir. Kamuoyunun dikkatinin Lozan Barış görüşmeleri üzerine yoğunlaştığı bir dönemde bu tür çalışmaların basına neredeyse hiç yansımadığı anlaşılmaktadır. Yukarıda da açıklandığı gibi bu araştırma sırasında yapılan literatür taramalarında işgalden kurtarılan yörelerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşkilatlanmasına ilişkin birkaç gazete haberi dışında başkaca bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Bu çalışmada Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunu hazırlayan koşullar ve gelişmeler değerlendirildikten sonra, işgalden kurtarılan Salihli'de, 1923 yılında gerçekleşen, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu, bu amaçla yapılan seçimler sonrasında düzenlenen mazbatalar üzerinden incelenip değerlendirilmiştir.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Kuruluşu

İtilaf Devletlerinin Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu ve Trakya'ya yönelik başlattığı uygulamalar ve bundan cesaret alan Gayr-ı Müslim Osmanlı vatandaşlarının talepleri karşısında Türkler de boş durmayıp harekete geçerek peyder pey kurtuluş çareleri aramaya ve seslerini duyurabilmek amacıyla cemiyetler kurmaya başlamışlardı. İlk kurulan cemiyetlerden biri Edirne'de kurulan Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniye Cemiyeti (2 Aralık 1918) oldu.[25] Cemiyet, Trakya İslam ve Türk topluğunu bir bütün olarak kurtarmayı amaçlıyordu. Cemiyet, bunu başarabilmek için İngiltere'nin, bu olmazsa Fransa'nın desteğini almayı planlıyordu.[26] Doğu illerinin Ermenistan'a bırakılacağı kaygısıyla İstanbul'da Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti (4 Aralık 1918) kuruldu. Cemiyet, 10 Mart 1919'da Erzurum'da da bir şube açtı.[27] Cemiyetin amacı bilimsel ve tarihsel belgelerle doğu illeri halkının haklarını savunmaya çalışmaktı.[28] Yine Karadeniz kıyılarında bir Pontus Rum devleti kurulacağı kaygısıyla Müslüman halkın haklarını koruyabilmek için merkezi İstanbul'da, Trabzon ve Havalisi Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti kuruldu. Cemiyet, daha sonra Trabzon'da da şube açtı. Fakat varlık gösteremeyen cemiyet, Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılınca, Trabzon'un İttihatçı eşrafı Rum ve Ermeni tehlikesine karşı örgütlenerek Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'ni kurdular.[29] Çukurova bölgesinin Ermenilere verilmesinin önüne geçebilmek düşüncesiyle de İstanbul'da Kilikyalılar Cemiyeti (21 Aralık 1918) kuruldu. Cemiyet'in Adana şubesi de 20 Nisan 1919'da açıldı.[30]

25 Yücel Özkaya, "Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.IV, sayı 10, 1987, s. 139
26 Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), *Nutuk-Söylev*, *I.C 1919-1920*, TTK Basımevi, Ankara 1981, ss.4-5
27 Özkaya, *a.g.e.*, s.139
28 Atatürk, *a.g.e.*, ss.5-6
29 Özkaya, *a.g.e*, s.154
30 *A.g.e.*, s.151

Olası Yunan işgaline karşı koyabilmek için İzmir'de de İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti (1 Aralık 1918) ve İlhak-ı Red Heyet-i Milliyesi (4 Mayıs 1919) kuruldu.[31] Mondros Mütarekesi'nin haksız uygulamalarına karşı kurulan belli başlı bu cemiyetlerin dışında Anadolu'da daha birçok cemiyet kurularak faaliyete geçmişti. Mütareke sonrasında, farklı bölgelerde, benzer kaygılarla ortaya çıkan cemiyetler daha çok bulundukları bölgenin hakkını korumak, savunmak için oluşturulmuş kuruluşlardı.[32]

Doğu Ergil, cemiyetlerin isimlerini dikkate alarak yaptığı değerlendirmede şöyle diyor; "*Redd-i İlhak cemiyetleri, yaşanılan toprak parçasının herhangi bir yabancı ama o günün deyimiyle 'medeni' uluslarınca değil, geçmişte ve hala Osmanlı uyruğu olan soy kümelerince ilhak edilmesine karşı kurulmuşlardı. Müdafaa-i Hukuk ise, genelde Osmanlı ama özelde artık Osmanlı'dan arta kalan Müslüman nüfusun haklarının savunulmasını içeren bir örgütlenmenin belirtisiydi.*"[33] Sabahattin Selek'e göre ise; tek amaçları temsil ettikleri bölgelerin Türklere ait olduğunu kanıtlama peşinde olan bu cemiyetler işgallerin fiilen başlamasına kadar silahlı direnişi düşünmemişlerdi. Bölgesel direniş çabalarının ülke bütünlüğünü sağlamayacağını öğrenmeleri için de Mustafa Kemal gibi realist birinin Anadolu'ya gelmesi gerekiyordu. [34]

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Tek Bir Çatı Altında Birleştirilmeleri: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu

Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in işgalinden bir gün sonra 16 Mayıs 1919'da 9. Ordu Kıtaat-ı Müfettişliği göreviyle İstanbul'dan ayrıldı. Hükümet, kendisine Samsun ve yöresinde Türkler ve Rumlar arasında meydana gelen çatışmaların önlenmesi, asayişin sağlanması, silah ve cephanenin toplattırılması görevini vermişti.[35] Fakat o, vatanın ve milletin kurtuluşu için daha İstanbul'da iken Ali Fethi (Okyar) Bey, İsmet (İnönü) Bey, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Kazım (Karabekir) Paşa,[36] vb. yakın arkadaşlarıyla yaptığı görüşmelerden sonra vatanın kurtuluşu için kafasında olgunlaştırdığı düşüncelerini bu fırsatla uygulamaya koymak istiyordu. Mustafa Kemal ve maiyetindekiler 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a ayak bastılar. 21 Mayıs günü, daha 13 Mart'ta Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanlığına atanan ve giderken kendisini de ısrarla Anadolu'ya davet eden,

31 *A.g.e.*, s.142

32 İlhan Tekeli- Selim İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Temsiliyesi ve İbrahim (Tahta Kılıç) Bey,* TTK Basımevi, Ankara 1989, s.56

33 Doğu Ergil, *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitapevi, Ankara 1981, s.48

34 Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali* Birinci Kitap, İstanbul 1963, s.95

35 Faik Reşit Unat, "Mustafa Kemal Paşa'ya Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettışı Sıfatıyle Verılen Vazıfe ve Salahiyetlere Dair Bazı Vesıkalar", *Tarih Vesikaları Dergisi*, C.II, Sayı 11, Ağustos 1943, ss.406-408

36 Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, Sel Yayınları, İstanbul 1955, ss.93-97
Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz,* Türkiye Yayınevi, İstanbul 1959-1960, s.17-18

Kazım (Karabekir) Paşa'ya gönderdiği bir telgrafla "…*Millet ve memlekete medyun olduğumuz en son vazifei vicdaniyeyi yakından mesaii müştereke ile en iyi ifa etmek mümkün olacağı kanaati ile bu son memuriyeti kabul ettim…*"[37] diyerek Samsun'a geldiğini haber verdi. O, Samsun'da çok kalmayarak 25 Mayıs'ta Havza'ya geçti. Buradan komutanlıklara ve sivil örgütlere gönderdiği bir genelge ile tüm yurtta milli örgütlerin kurulması gerektiğini bildirdi. 28 Mayıs 1919 günü ise valiliklere, bağımsız mutasarrıflıklara, Erzurum, Ankara, Diyarbakır Kolordu Komutanlıklarına ve Konya'daki Ordu Müfettişliğine bir tamim göndererek İzmir, Manisa ve Aydın'ın haksız işgali karşısında gösterilen tepkilerin canlı tutulması ve sürdürülmesi gerektiğini bildirdi.[38] Bu son tamimden de anlaşılıyordu ki o, bölgesel de olsa Anadolu'da yanmaya başlayan bağımsızlık ateşinin canlı tutulmasını, milli heyecanın artarak devam etmesini sağlamaya çalışıyordu. Esas hedefi ise dağınık, birbirinden kopuk olan milli cemiyetleri tek bir çatı altında birleştirmekti. Bunun için ilk adımını Havza'dan sonraki durağı olan Amasya'da attı. Hazırladığı genelgeyi maiyeti dışında Ankara'dan gelen Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Sivas'tan gelen Refet (Bele) Bey, İstanbul'dan gelen Rauf (Orbay) Bey'in de imzaladığı ve Erzurum'da bulunan Kazım (Karabekir) Paşa ile Konya'da bulunan II. Ordu Müfettişi Cemal (Mersinli)Paşa'nın, Edirne'den Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa'nın da telgrafla onay verdikleri[39] söz konusu tamimde, yurdun içinde bulunduğu tehlikeye ve bu tehlike karşısında İstanbul'daki hükümetin sorumluluğunu yerine getirmediğine dikkat çekiliyor ve bu durum karşısında milletin bağımsızlığını sağlamanın yine milletin azim ve iradesi ile mümkün olacağını işaret ediliyordu.[40] Mustafa Kemal Paşa, ihtilal programı niteliğindeki bu tamimin içeriğiyle, milli iradeye dayanarak, milletin birliğini sağlamayı hedefliyor, milletin kurtuluşu için bir dayanak ve meşru hakkını savunmak için temel kaynak oluşturuyordu.[41] Mustafa Kemal Paşa, daha 18 Haziran 1919'da Edirne'deki Kolordu Komutanı Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa'ya gönderdiği telgrafta, milli teşkilatların birleştirilmesi için milletin sesini gür bir şekilde duyuracak güvenilir bir yer olan Sivas'ta bir kongre toplamaya karar verildiğini açıklamıştı.[42] Bu karara Amasya Tamiminde de yer verilmişti. Fakat bu arada doğu illerinin Ermeni tehlikesine karşı savunulması amacıyla kurulan Vilayat-ı Şarki Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum şubesinin girişimleri sonucunda, Trabzon ve yöresinin Rum tehlikesine karşı savunulması amacıyla kurulan, Trabzon Muhafaza-i Hukuk Milliye Cemiyeti birlikte hareket etme konusunda anlaşmaya varmışlar ve iki cemiyet Erzurum'da bir kongre toplanmasını kararlaştırmışlardı.[43] Vilayat-ı Şarki Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti üzerinde etkili olan Kazım (Karabekir) Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve

37 Karabekir, *a.g.e.,* s.32
38 Atatürk, *a.g.e.,* ss.30-33
39 Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I (Kuruluş),* s.143
40 Atatürk, *a.g.e.,* ss.42-47
41 Hamza Eroğlu, *Atatürk ve Milli Egemenlik*, TTK Basımevi, Ankara 1987, ss.18-19
42 Atatürk, *a.g.e.,* ss.28-29
43 Karabekir, *a.g.e.,* s.41

Rauf (Orbay) Bey'i de bu kongreye davet etti.[44] Davete icabet eden Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler, 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a ulaştılar.[45] Onların Erzurum'a ulaşmasından sonra yaşanan en önemli gelişme Mustafa Kemal Paşa'nın ordu müfettişliği görevinden ve askerlikten istifa etmesi oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki çalışmalarını hoş karşılamayan İstanbul, onu iş yapamaz duruma düşürmek için görevden almak istedi. O ise, rahat çalışabilmek ve İstanbul'un girişimlerini önlemek amacıyla 8 Temmuz gecesi aldığı bir kararla görevlerinden istifa ettiğini İstanbul'a bildirdi.[46] Mustafa Kemal Paşa, bundan böyle çalışmalarına "*milletin bağrında bir ferd-i mücahit olarak*" [47] devam edecektir. 23 Temmuz'da başlayan kongrenin çalışmaları 14 gün sürdü. Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar milli bağımsızlıktan ve bütünlükten yana olmasına rağmen milli örgütleri birleştiremedi. Bununla birlikte İstiklal Savaşı'nın esasları Erzurum Kongresi'nde belirlendi.[48]

Tüm yurtta dağınık bir halde faaliyet gösteren milli cemiyetlerin tek bir çatı altında birleştirilmeleri, Sivas Kongresi kararları ile mümkün oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın girişimleriyle tüm milli cemiyetler tek bir çatı altında toplanmaya çalışılırken, aynı dönemde Batı Anadolu'da da bu girişimlerden bağımsız olarak, yurtseverler tarafından, milli cemiyetleri birleştirme çalışılmaları yapılıyordu. Bu amaçla Temmuz ve Ağustos aylarında Balıkesir, Alaşehir ve Nazilli'de kongreler toplanmış, Yunan ordusunun ilerleyişini durdurabilmek için cepheyi ve cephe gerisini düzenleme çalışmaları başlatılmıştı. Bu çalışmalardan haberdar olan Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa aracılığıyla Alaşehir Kongre Başkanlığına gönderdiği telgrafta Alaşehir'deki toplantıların doğu vilayetleri halkı üzerinde samimi etki yarattığını yazmıştı. Kongre Başkanı Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey ise, "*Doğudan batıya genişleyen vatansever teşkilatınızla batıdan doğuya genişleyecek olan naçiz teşkilatımızın birleştiği gün gayemizin, vatanın kurtuluşuna yönelmiş vatanperverane teşebbüslerimizin en büyük bayramı olacaktır*" [49] yanıtını vermişti. Kısa süre sonra Batı Anadolu'daki "*Müdafaa-i Hukuk*" örgütleri de Sivas'ta alınan ve tüm milli örgütleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk *Cemiyeti* adı altında birleştiren karara uymuşlar ve böylece ülkedeki bütün askeri ve sivil otoriteleri birleştirmek, tek biri isim altında toplayabilmek mümkün olabilmiştir.[50] Kongre kararlarına göre teşkilatlanma, köy ve mahallelerden başlayıp nahiye, kaza, liva, vilayet ve bağımsız liva merkezlerine doğru hiyerarşik bir düzen içinde gerçekleştirilecekti.[51] Aslında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatlarının kuruluşuna ilişkin bu düzenleme, Erzurum'da kabul edilen

44 A.*g.e.*, s.42
45 Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,* I.C, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.23
46 Selek, *a.g.e.*, s.266
47 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal,* I.C, Remzi Kitapevi, İstanbul 1981, s.101
48 Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, Tekin yayınevi, İstanbul 1982, s.36
49 Selek, *a.g.e.,* s.279
50 Aybars, *a.g.e.,* s.161
51 Unat, a.*g.e.,* ss.87-88

Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti nizannamesi esas alınarak ve bazı değişiklikler yapılarak hazırlanmış ve kabul edilerek yürürlüğe konulmuştu.[52]

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Kuruluşu

Erzurum'da alınan başka bir kararla Temsil Heyeti'nin oluşturulması kabul edilmişti.[53] Ne var ki Erzurum'da oluşturulan Temsil Heyeti'nin bazı üyeleri Sivas'ta toplanacak olan kongre çalışmalarına katılmak için Sivas'a gitmediler.[54] Bu nedenle Sivas Kongresi'nde Temsil Heyetine yeni üyeler seçildi. Bundan sonra Mustafa Kemal'in başkanlığındaki Temsil Heyeti Anadolu'da geçici bir hükümet rolünü oynadı. Ülkenin geleceğinin milli irade tarafından belirlenmesini isteyen Müdafaa-i Hukukçular, bunun için de seçimlerin bir an evvel yapılmasını ve meclisin toplanmasını istiyorlardı.[55] Ancak bunun, Sivas Kongresi çalışmalarını engellemek için her türlü kötülüğü yapma girişiminde bulunan Damat Ferit Paşa Hükümeti ile sağlanması mümkün görünmüyordu. Bu nedenle Sivas Kongresi'nin son günü Damat Ferit Paşa Hükümeti hedef alındı. Buna göre; "*meşru bir hükümet başa geçinceye değin merkezi hükümet ile yönetim ilişkilerini ve her türlü posta ve telgraf bağlantısını tamamen kesme kararı alınıp her yana duyuruldu*."[56]

"*İstanbul Hükümeti ile her türlü ilişkinin kesilmesinden sonra ortaya çıkan otorite boşluğunu, Mustafa Kemal Paşa çok akıllı bir yöntemle doldurmaya, Anadolu'da sivil ve askeri yönetimi ele geçirmek için bütün bu makamları Temsil Heyeti'ne bağlamaya başladı.*"[57] Müdafaa-i Hukukçuların baskıları karşısında direnemeyen Sadrazam Damat Ferit Paşa, 30 Eylül 1919'da istifa etti.[58] İstanbul'da yeni hükümeti Ali Rıza Paşa kurdu.[59] Anadolu'daki milli harekete sempati duyduğu bilinen[60] Ali Rıza Paşa ve hükümeti uzlaşmacı bir tavır izleyerek[61] Müdafaa-i Hukukçular ile görüşmelerde bulunmak üzere Anadolu'ya bir heyet gönderilmesine karar verdi. Bu iş için Bahriye Nazırı Salih Paşa görevlendirildi.[62] Temsil Heyeti ile İstanbul hükümet temsilcileri arasında 20-22 Ekim 1919 günlerinde yapılan görüşmelerde anlaşmaya varıldı. Buna göre İstanbul Hükümeti, Sivas Kongresi'nde saptanan

52 Kansu, *a.g.e.*,s. 120-122. Unat, *A.g.e.*, s.82
53 Kansu, *a.g.e.*, s.112
54 Atatürk, *a.g.e.*, s.111
55 İhsan Güneş, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 1987, C.III, Sayı 8, ss.567-569
56 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul 1983, s. 560
57 Aybars, *a.g.e.*, ss. 162-163.
58 Aydemir, *a.g.e.*, s.126
59 Selek, *a.g.e.*, s.302
60 İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.53
61 Zürcher, *a.g.e.*, s.226
62 Zeki Çevik, *Millî Mücadele'de Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş (1918-1923),* ATAM, Ankara 2002, s.248

esasları ve Temsil Heyeti'ni tanıdığını kabul etti. Görüşmelerde kapatılan Mebusan Meclisi'nin yeniden açılmasına da karar verildi.[63] Bu sonuç, Müdafaa-i Hukuk hareketinin üç ay gibi çok kısa bir sürede ulaştığı gücün göstergesiydi. Amasya Tamiminde öngörüldüğü şekilde seçimler gerçekleştirildi. Gayr-ı Müslimlerin katılmadığı, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının boykot ettiği seçimleri Müdafaa-i Hukuk düşüncesini benimsemiş adaylar kazandı.[64] Mustafa Kemal Paşa, seçimlerin tamamlanmasının ardından Sivas'tan ayrılarak 27 Aralık'ta Ankara'ya geldi. Temsil Heyeti adına, daha önceden Ankara'ya davet ettiği milletvekilleriyle farklı günlerde görüşmeler yaptı. Onlardan, vatan bütünlüğünün ve milletin bağımsızlığının sağlanabilmesi için, mecliste; güçlü bir grup kurulmalarını, Misak-ı Milli programını kabul etmelerini ve kendisini meclis başkanlığına seçmelerini istedi.[65]

Mebusan Meclisi, 12 Ocak 1920 tarihinde açıldı. Fakat meclis çalışmalarına katılan vekiller Mustafa Kemal'in istediği Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu'nu oluşturmadılar,[66] Mustafa Kemal Paşa'yı da meclis başkanı olarak seçmediler.[67] Fakat vekiller, 22 Ocak 1920'de meclis gizli oturumunda okunduktan sonra, 28 Ocak 1920 tarihinde Misak-ı Millîyi kabul ettiler ve 17 Şubat 1920'de de yabancı meclislere ve basına duyurulmasına karar verdiler.[68] Misak-ı Millinin kabul edilmesi, İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından hoş karşılanmadı ve öfkelenmelerine neden oldu. Hükümete baskı yapmaya başladılar. Baskılara dayanamayan Ali Rıza Paşa Hükümeti 3 Mart 1920'de istifa etti.[69] Yeni hükümeti Salih Paşa kurdu. Ancak bu değişiklik de yeterli olmadı ve 16 Mart 1920'de İngilizler İstanbul'u işgal ettikten sonra, Mebusan Meclisini basarak, başta Rauf Bey ve Kara Vasıf olmak üzere daha birçok Müdafaa-i Hukukçuyu tutuklayarak Malta'ya sürdüler.[70] Gelişmelerin milli iradeye vurduğu darbe üzerine Mebusan Meclisi 18 Mart'ta bu koşullar altında çalışmalarına devam edemeyeceğini açıklayarak, dağılma kararı aldı. Daha sonra Padişah Vahdettin, anayasanın kendisine verdiği yetkiyi kullanarak, Mebusan Meclisini 11 Nisan 1920'de süresiz olarak kapatma kararı aldı.[71]

Öteden beri yaptığı çalışmalar neticesinde Anadolu'daki siyasi ve askeri otoriteyi kontrolü altında tutan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgali üzerine Temsil Heyeti Başkanı sıfatıyla 16 Mart günü İstanbul'u işgal eden İtilaf Devletleri'ni protesto etti.[72] O, yayınladığı başka bir bildiri ile de İstanbul'un işgal

63 Bülent Tanör, "Millî Mücadele'de Kongreler" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. IV, s. 1137-1150
64 Güneş, *a.g.m,* s.431
65 Atatürk, a.g.e., ss.481-485
66 *A.g.e,* s.483
67 *A.g.e,* 485
68 Güneş, *a.g.m.,* s.434
69 Çevik, *a.g.e.,*272
70 Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s.169
71 Selek, *a.g.e.,* s.330-331
72 Atatürk, *a.g.e.,* ss.557-559

edilmesi suretiyle Osmanlı Devleti'nin yedi yüz yıllık hayat ve egemenliğine son verildiğini açıklayıp Türk milletini, bağımsızlığını ve geleceğini savunmaya çağırdı.[73] Gelişmeler Mustafa Kemal Paşa'ya, Amasya'dan beri ortaya koyduğu fikirlerini uygulama fırsatını sağladı. Hemen harekete geçen Mustafa Kemal Paşa, 17 Mart 1920'de Valilik ve Kumandanlıklara gönderdiği bir telgrafla rejimi değiştirme yetkisine sahip olacak bir kurucu meclisin Ankara'da toplanacağını duyurdu.[74] Erzurum'dan XV. Kolordu Kumandanı Kazım (Karabekir) Paşa ve Sivas'tan III. Kolordu Kumandanı Albay Selahattin (Köseoğlu) Bey, Kurucu Meclis fikrine taraftar olmadıklarını açıkladılar.[75] Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın, kurucu meclis ifadesinde ısrarcı davranmadığı ve nitekim 19 Mart 1920'de valiliklere, sancaklara, kolordu kumandanlıklarına gönderdiği bir başka genelgede, kurucu meclis ifadesinden vazgeçerek yerine Salahiyet-i Fevkaladeye Malik Bir Meclis ifadesini kullandığı görüldü. Mustafa Kemal Paşa'nın yayınladığı bu son genelgeye göre her sancaktan beş üye seçilecekti ve üyelerin seçimini ikinci seçmenler, Belediye Meclisleri, Vilayet ve Liva İdare Meclisleri ve Müdafaa-i Hukuk üyeleri yapacaklardı. Seçimler on beş gün içinde tamamlanacak ve seçilenler hemen Ankara'ya doğru yola çıkacaklardı. Genelgede yer alan diğer bir hükme göre de dağılmış olan Mebusan Meclisi üyelerinden gelebileceklerin Ankara'da açılacak meclise katılmalarının zorunlu görüldüğü vurgulanıyordu.[76]

Meclisin açılış hazırlıkları devam ederken Ankara, iç isyan dalgası ile çepeçevre kuşatılmak üzereydi. Bu durumda Mustafa Kemal Paşa 21 Nisan 1920'de kolordulara, valiliklere, bağımsız sancaklara, Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyetlerine ve belediye başkanlıklarına gönderdiği yeni bir genelge[77] ile meclisin 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılacağını duyurdu. Duyurulduğu şekilde meclis, 23 Nisan 1920'de cuma günü büyük bir dini törenden sonra en yaşlı üye Sinop milletvekili Şerif Bey'in başkanlığında toplandı[78] ve Büyük Millet Meclisi adını aldı.[79] Mecliste yer alan milletvekilleri, aynı siyasal kuruluşun üyeleri olmalarına rağmen ilerleyen günlerde mecliste bazı görüş ayrılıkları ortaya çıkmış ve bu da bazı zorlukların yaşanmasına yol açmıştı.[80] Özellikle de Halkçılık Programının kabul edilmesinden (13 Eylül 1920) sonra mecliste Tesanüt, İstiklal, Islahat grupları, Müdafaa-i Hukuk Zümresi ve Halk Zümresi gibi adlar altında gruplaşmalar başlamıştı.[81] Mustafa Kemal Paşa'ya göre, "*sayıları çok, üyeleri az olan bu gruplar birbiriyle yarışmaya kakışmışlar ve birbirlerini dinlememek yüzünden*

73 *A.g.e.*, s.561
74 *A.g.e.*, s.563
75 Selek, *a.g.e.*, s.332
76 Atatürk, *a.g.e.*, ss. 563-565
77 *Güneş, a.g.e., 66*
78 Selek, *a.g.e.*, s.337
79 Aybars, *a.g.e.*, 188, Güneş, A.*g.e.*, s.70
80 Çevik, *a.g.e.*, s.397
81 Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), Nutuk/Söylev, II.C, 1920-1927, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, s.795

mecliste hemen her gün bir kargaşa doğurmaya başlamışlardı."[82] 20 Ocak 1921'de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra meclis çalışmalarında aksamalar daha da artmış, yasa çıkarmak güçleşmişti.[83] Bunun üzerine meclis başkanı Mustafa Kemal Paşa, duruma el koymuş ve mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir grup kurmaya karar vermiştir.[84] Mustafa Kemal Paşa'ya inanmış kişiler bu grup içinde birleşmişlerdir. [85] "*Bir süre sonra esas amacı Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel egemenliğine karşı çıkmaktan ibaret olan*"[86] "*muhalefet hareketi, Başkumandanlığın 3. kez uzatılışında resmen örgütlü bir şekilde ortaya çıkmıştır*" .[87] Mecliste, örgütlenen muhalefet, I. Grup'un kuruluşundan 14 ay sonra 1922 Temmuz'unda II. Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla örgütlü bir yapı içine girmiştir.[88] Bir başka deyişle grup üyeleri, "*bizde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne mensubuz… biz de aynı isimle iki numaralı grubuz dediler."*[89] Muhalefet, bundan sonra II. Grup adını alırken, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu da I. Grup, adıyla anılmaya başlandı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Parti Kurma Kararı Alması

Türk ordusunun Yunan ordusuna kaşı elde ettiği zafer sonrasında mütareke görüşmeleri 4 Ekim'de Mudanya'da başladı. Yunanistan'ın yer almadığı İngiltere, İtalya, Fransa ve Türkiye'nin katılımıyla gerçekleşen görüşmeler 11 Ekim 1922'de olumlu sonuçlandı ve mütareke imzalandı.[90] Mudanya Mütarekesi'nde varılan uzlaşma gereğince İtilaf Devletleri, Türk hükümetini 28 Ekim 1922'de Lozan Barış Konferansı'na davet ettiler.[91] Lozan Barış Konferansı çalışmalarına, 20 Kasım 1922 tarihinde İsviçre devlet başkanın açılış konuşmasıyla başladı.[92] Lozan Barış Konferansı çalışmalarına devam ederken Mustafa Kemal Paşa, 6 Aralık 1922 günü Ankara'da Anadolu'da Yeni Gün, Hakimiyet-i Milliye ve Öğüt gazetelerinin temsilcileriyle yaptığı görüşmede onlara; "*…bir ferd-i millet sıfatıyla hayatımı sonuna kadar vatan hayrına vakfeylemek emeliyle sulhun istikrarını müteakip halkçılık esası üzerine müstenit ve Halk Fırkası namıyla siyasi bir fırka teşkil etmek…*"[93] niyetinde olduğunu açıkladı. Mustafa Kemal Paşa'nın bu cümlelerle parti kurma fikrinde olduğunu açıklamasından sonra, açıklamanın kamuoyunda geniş bir yankı uyandırdığı görüldü. Ona,

82 *A.g.e.*, s.795
83 Güneş, *a.g.e.,* s.197
84 Atatürk, *a.g.e.,* s.797
85 Mumcu, *a.g.e.,* s.56
86 Tunçay, *a.g.e.*, ss. 46-47
87 Çevik, *a.g.e.*, s.415
88 Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim yayınları, İstanbul 1994, s.379
89 Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmalar,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1982, s.59
90 Atatürk, *a.g.e.,* s.907
91 *A.g.e.,* s.911
92 Afet İnan, *a.g.e.,* s.101
93 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçler*i, II.C, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.50

Hakimiyet-i Milliye, Yeni Gün, İkdam ve İleri olmak üzere birçok gazete destek verirken, Tanin gazetesi Başyazarı Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey ve Vakit gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Bey (Yalman), ise kendisinden partiler üstü tarafsız bir lider olarak kalmasını istemişler ve parti kurmasına karşı çıkmışlardı.

Ahmet Emin Bey'in itirazları iki nokta üzerinde yoğunlaşmıştı; "*… itirazlarımızdan biri, fırka tarzının tercih edilmiş olmasıdır. İkincisi de fırkaya, 'Halk Fırkası' namı verilmesidir. Bizce 'Halk Fırkası' kelimesinde bir sınıf mücadelesi manası vardır.*"[94] Hüseyin Cahit Bey ise, "*…ülkenin siyasi fırkalara değil, vatan fikri etrafında toplanabilecek mukadder, afif, fedakâr ve çalışkan kimselere ihtiyaç…*"[95] duyduğunu yazarak Mustafa Kemal'in parti kurma fikrine sıcak bakmadığını açıklamıştı.

Yaşanan gelişmeler konusunda kamuoyunu aydınlatmak için 14 Ocak'ta Ankara'dan ayrılarak Batı Anadolu gezisine çıkan Mustafa Kemal Paşa, 16/17 Ocak akşamı İzmit'te gazetecilerle de buluştu.[96] Halk Fırkası fikrini açıklamasından sonra ortaya çıkan bazı endişeleri gidermek adına onlara şunları söyledi; "*Ben Halk Fırkası namı altında bir fırka teşkil edeceğim dediğim zaman zannolunmasın ki milletin sunuf-ı muhtelifesinden bir veya iki sınıfın menafiini veyahut refahını temin etmeğe matuf bir gaye takip edeceğim ve sunuf-ı sairenin menafiini düşünmeyeceğim ve onlarla mücadele edeceğim*".[97]

Bu buluşmada Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı açıklamalardan sonra Ahmet Emin Bey'in, gazetesinde yazdıklarından anlaşıldığına göre ikna olduğu anlaşılıyor. Nitekim, Ahmet Emin Bey 18 Ocak 1923'te yayınlanan yazısında "*Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin verdiği izahat, bizi ikna etmiştir.*"[98] Diyerek açıkça itirafta bulunuyordu.

Bu arada Lozan Barış görüşmeleri 4 Şubat 1923'te kesilir[99] ve konferans dağılır. İsmet Paşa Türkiye'ye döndükten sonra Lozan Barış görüşmeleri üzerine mecliste 27 Şubat'ta başlayan ve 6 Mart'a kadar süren oturumlarda sert tartışmalar yaşanır[100]. II. Grubun uzlaşmaz bir tavır sergilemesi üzerine böyle bir meclis yapısıyla barışı sağlamanın güç olacağına inan Mustafa Kemal Paşa, hükümet ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu üyeleri ile görüşür ve onları meclisin yenilenmesi konusunda ikna eder.[101] Daha sonra gerçekleşen Müdafaa-i Hukuk Grubu toplantısında, Aydın Milletvekili Esat Bey ve 120 arkadaşı derhal seçimlerin yapılmasını ve meclisin yenilenmesini isteyen bir önerge verirler. Teklif, Müdafaa-i Hukuk Grubunda oy birliği ile kabul edildikten hemen sonra[102] TBMM'ye gelir. TBMM'de 1 Nisan 1923'te yapılan oturumda,

94 Ahmet Emin, "Halk Fırkası", *Vakit,* 21 Kanun**-ı** Evvel 1922
95 Hüseyin Cahit, "Kuvvetli Hükümet", *Tanin*, 1 Nisan 1923
96 Arı İnan, *a.g.e.*, s.39
97 *A.g.e.*, s. 80
98 Ahmet Emin, "Milli İstiklal", *Vakit,* 18 Ocak 1923
99 Atatürk, a.g.e., s.959
100 *A.g.e.*, s.961
101 *A.g.e.*, s.969
102 "İki Ay Zarfında İntihabatın İcrası ve Yeni Mebusların Vüruduna Kadar Meclisin Hal-i

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun seçimlerin yenilenmesini isteyen teklifi görüşülür. Görüşmelerin tamamlanmasının ardından yapılan oylama sonucuna göre, teklif oy birliği ile kabul edilerek seçim kararı alınır.[103]

Meclisin seçim kararı almasından bir hafta sonra 8 Nisan 1923'te Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubunun, Halk Fırkasına dönüştürüleceğini açıklayan Dokuz Umdeyi duyurdu.[104] Umdeler 9 Nisan'dan sonra, Hakimiyet-i Milliye, Yeni Gün, İleri, Vakit ve İkdam gibi bazı gazetelerde Zaferden Saadete Ulaşmak İçin Etrafında Toplanacağımız Umdeler başlığı altında aralıklarla yayınlanırken, bu gazetelerin yazarları da seçimlerde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adaylarının desteklenmesi çağrısında bulundular. [105]

Seçimler, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adaylarının kesin üstünlüğü ile sonuçlandı. Seçimlerde ne İttihat ve Terakki ileri gelenleri ne de II. Grup adayları başarı gösterebildi. Bağımsız birkaç milletvekili dışında, seçilenlerin hepsi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleriydi.[106]

Seçimlerin ardından, henüz yeni meclis toplanmadan, Ankara'da, Halk Fırkasının kuruluş çalışmaları başlatıldı. Temmuz ayında Mustafa Kemal Paşa başkanlığında oluşturulan bir komite, Halk Fırkasının tüzüğünü hazırlamak üzere çalışmalarına başladı. Hazırlanan tüzük, 7 Ağustos'ta yapılan toplantıda milletvekillerine dağıtıldı.[107]

9 Eylül 1923'te Halk Fırkası resmen kurulurken, hazırlanan parti tüzüğü de aynı gün kabul edildi ve 11 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa parti başkanlığına, Ali Fethi Bey'de Halk Fırkası Meclis Grup Başkanlığına seçildikten sonra partinin kuruluş dilekçesi Genel Başkan Mustafa Kemal imzasıyla yine aynı gün İçişleri Bakanlığı'na sunuldu.[108]

Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu

Salihli'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatı ilk kez İzmir'in işgalinden sonra, 1919 yılının haziran ayında, Salihli Cephesi'ni kurma çalışmalarının başlamasını takip eden günlerde kurulmuştu. Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin önde gelen isimlerinden olan eski Salihli Kadısı Zahit Molla Alaşehir Kongresi'nde Salihli'yi temsil etmişti. Salihli o yıllarda küçük bir kaza merkeziydi. Ancak Gediz havzasında ve bu havzadan geçen demiryolu hattı üzerinde bulunması Salihli'yi önemli kılıyordu. İzmir'in işgalinden sonra, işgal

İçtimada Kalması Teklif Edildi. Teklif Meclis Tarafından Alkışlarla Kabul Edildi." *Akşam,* 2 Nisan 1923

103 "Millet Meclisinde Yeni İntihabat" *Tanin,* 2 Nisan 1923

104 "Yeni İntihabat Etrafında. Müdafaa-i Hukukçular", *Anadolu'da Yeni Gün*, 9 Nisan 1923

105 Türker, *a.g.e.,* ss.69-72

106 Tunçay, *a.g.e.,* ss.55-56

107 Türker, *a.g.e.,* s.74

108 Çevik, *a.g.e.*s.,483

bölgesini terk ederek iç kesimlere göç edenler bu güzergâhı kullanıyorlardı. Zahit Molla ve Salihli Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı Bozdağ çatışmalarından sonra Salihli'ye gelen göçmenlerin sorunsuzca Alaşehir, Eşme ve Uşak yörelerine doğru gitmelerine yardımcı oluyordu.[109] Öte yandan Salihli Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nın, ülke siyasetine de seyirci kalmadığı anlaşılıyor. Müdafaa-i Hukuk fikrine sempati duyan Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İtilaf Devletlerinin baskıları karşısında 3 Mart 1920'de istifa etmesi üzerine, Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul'a bir telgraf gönderip, milli iradenin dışında kurulacak olan başka bir hükümetin galeyan ve ıstırapları yatıştıramayacağı uyarısında bulunduğu görülüyor.[110] Anadolu'da başlayan milli direniş fikrinin giderek gelişmesi, ne var ki İtilaf Devletlerini yeni bir karar almaya iter ve onların da izniyle Yunanistan işgal sahasını genişletme kararı alır. Yunan ordusunun 20 Haziran 1920'de başlattığı harekâtın ardından Salihli, 22 Haziran 1920 günü işgal edilir. İşgal altına giren Salihli'de, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bundan sonraki akıbeti bilinmemektedir.

Türk ordusunun 26 Ağustos 1922'de başlattığı Büyük Taarruzun ardından, 30 Ağustos'ta Dumlupınar'da gerçekleşen Başkomutan Meydan Muharebesini kaybeden Yunan ordusu, bozguna uğrayarak İzmir'e doğru çekilmeye başlar. Yunan ordusu çekilirken geçtiği birçok Batı Anadolu şehrini ateşe verir. Ateşe verilen yerlerden biri de tam 26 ay 14 gün işgal altında kaldıktan sonra 5 Eylül 1922 işgalden kurtarılan Salihli ve köyleri olur. Salihli ve civarındaki köylerde birçok ev ve işyeri yanıp kül olur ve kullanılamaz hale gelir.[111] Salihli halkı bu travmanın yaralarını sarmaya çalışırken, kurtuluşun beşinci ayında 9 Ocak 1923 tarihinde Salihli Kaymakamı Faik Bey, kazada, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu için Salihli Jandarma Kumandanlığına çalışma başlatılması talimatı verir. Salihli Kaymakamlığı'nın Salihli Jandarma Kumandanlığına gönderdiği talimatta, Salihli kazasında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatının kurulmasında izlenecek yol haritasının da açıklandığı görülmektedir. Buna göre ilk aşamada her köy ve mahallede ahali tarafından seçilen ve üç kişiden oluşan köy ve mahalle Müdafaa-i Hukuk Heyetlerinin oluşturulması ve seçim mazbatalarının köy ve mahalle halkı tarafından doldurulup imzalanması, ikinci aşamada köy ve mahallerden seçilen heyetlerin, ortaklaşa gerçekleştirecekleri bir toplantıda beş kişiden oluşacak nahiye Müdafaa-i Hukuk Heyetlerini seçmeleri ve düzenlenecek mazbatanın köy ve mahalle heyetlerince mühür ya da imza edilmesi, üçüncü aşamada, oluşturulan Salihli merkez nahiyesi ve Adala nahiyesi Müdafaa-i Hukuk heyetlerinin yapacakları ortak toplantıda, Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerini seçmeleri ve düzenlenen mazbatayı

109 Enver Konukçu, *Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919),* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s.69

110 İbrahim Çiçek, *Kurtuluş Savaşı'nda Salihli Kuvay-ı Milliyecileri*, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları-41, Salihli 2013, ss. 78-79

111 Falih Rıfkı, "Salihli Harabelerinde", *İzmir'den Bursa'ya*, Akşam Teşebbüs Matbaası, Dersaadet 1338, ss.87-89

onaylamaları, son olarak da Salihli merkez nahiyesi dahilindeki köy ve mahalle Müdafaa-i Hukuk Heyetlerinin seçim evraklarının jandarma kumandanlığı tarafından süratle kaymakamlığa gönderilmesi ve Adala nahiyesine bağlı köy ve mahalle Müdafaa-i Hukuk Heyetleri seçim evraklarının ise Adala nahiyesi merkezinde alıkonulması, Adala nahiyesi Müdafaa-i Hukuk Heyeti seçim mazbatasının ise seçim sonrasında nahiye müdürü tarafından merkez nahiyeye gönderilmesi isteniyordu. (Ek 1)

Kaymakamlık yazısına uygun bir şekilde, Salihli'nin köy ve mahallelerinde, ocak ve şubat ayları içerisinde Müdafaa-i Hukuk Heyetleri oluşumu tamamlanmış, her mahalle ve köyden üçer kişi Müdafaa-i Hukuk Heyeti'ne seçilmiştir. Merkez nahiye, köy ve mahallelerinde gerçekleştirilen seçimlere ilişkin düzenlenen mazbatalar incelendiğinde, birkaç köy dışında, mazbataların başta imam olmak üzere muhtar-ı evvel, muhtar sani, ihtiyar heyeti azaları, mahalle ve köy ahalisinden bazılarınca imzalandığı anlaşılmaktadır. Kaymakamlık yazısında Adala nahiyesine bağlı köylerden ve mahallerden gelen seçim mazbatalarının nahiye müdürlüğünde alıkonulması istenildiğinden, Adala nahiyesine bağlı köylerin Müdafaa-i Hukuk Heyetleri mazbatalarına mevcut belgeler arasında rastlanılmamaktadır. Ancak Adala nahiyesine bağlı köylerin Müdafaa-i Hukuk Heyetlerince seçilen Adala nahiyesi Müdafaa-i Hukuk Heyeti üyelerini gösterir mazbatanın, Nahiye Müdürü Refet imzasıyla kaymakamlık makamına iletildiği görülmektedir.

Adala nahiyesine bağlı köylerde Müdafaa-i Hukuk Heyetleri seçimleri 21 Şubat'a kadar tamamlanmıştır. Adala nahiyesi dahilinde Müdafaa-i Hukuk Heyetlerinin oluşturulmasından sonra, bu heyetlerin ortak katılımıyla 21 Şubat 1923'te Adala Nahiyesi Müdafaa-i Hukuk Heyeti seçimi tamamlanmıştır. Mevcut mazbataya göre seçime, nahiye merkezi Adala ile birlikte toplam 30 köyün[112] Müdafaa-i Hukuk Heyetleri üyelerinden 74 kişi katılırken, 16 kişinin ise seçime katılmadığı görülmektedir. Katılımcılardan 8 kişinin mazbataya parmak bastığı, 50 kişinin mühür bastığı, 16 kişinin ise imza attığı anlaşılmaktadır.

Adala nahiyesi Müdafaa-i Hukuk Heyeti şu isimlerden oluşmuştur.

Asaf Bey (Hacıhıdır Köyü), Ethem Efendi (Durasıllı Köyü), Emin Efendi, (Çapaklı Köyü), Hafız Yaşar Efendi, (Poyraz Köyü), Hasan Efendi (Deli Başlı Köyü) (Ek 2)

Nahiye merkezi Adala'dan herhangi bir kişinin Müdafaa-i Hukuk Heyeti'ne seçilmediği görülürken, seçilen kişilerin hepsinin Adala nahiyesine bağlı köylerin halkından olduğu anlaşılmaktadır.

112 1326/1908-1909 Tarihli Aydın vilayet salnamesine göre Adala nahiyesine bağlı köy sayısı 47'dir. Mevcut mazbatada Adala Nahiyesi Müdafaa-i Hukuk Heyeti'ne seçilen üyelerden birisi de Durasıllı köyünden Ethem Efendi'dir. Fakat mazbatada Durasıllı Müdafaa-i Hukuk Heyeti adı yer almamaktadır. Bu da mazbatanın ikinci sayfasının kaybolmuş olabileceğini akla getirmektedir.

Salihli merkez nahiyede Müdafaa-i Hukuk Heyeti seçimlerinin Adala nahiyesinden sonra tamamlandığı görülmektedir. Merkez nahiye köy ve mahallelerinde tamamlanan Müdafaa-i Hukuk Heyetleri seçim mazbataları ve yine bu heyetlerin ortak katılımı ile gerçekleşen merkez nahiye Müdafaa-i Hukuk Heyeti seçimi için düzenlenen mazbatasının 3 Mart'ta kaymakamlık talimatına uygun bir şekilde jandarma komutanlığına iletildiği görülüyor. Müdafaa-i Hukuk Grubunun aldığı karar[113] doğrultusunda, her iki nahiyeden de herhangi bir memurun Müdafaa-i Hukuk Heyetlerine seçilmediği görülmektedir.

Salihli merkez nahiye, köy ve mahalle seçim mazbataları incelendiğinde dikkat çeken olay, Taytan ve Çavlı köyleri ile Abdal Mahallesi'nde de Müdafaa-i Hukuk Heyeti oluşturulmasına ve düzenlenen mazbataların Salihli Jandarma Kumandanlığına gönderilmesine rağmen (Ek 3) Taytan ve Çavlı köyleri ile Abdal mahallesinin adlarına merkez nahiye Müdafaa-i Hukuk Heyeti seçimi için düzenlenen mazbatada rastlanılmamasıdır.

Taytan köyünden 16 Ocak 1923 tarihinde düzenlenerek gönderilen mazbatada seçmen olarak ahaliden 12 kişinin adı ve bunlardan 11 tanesinin imzaları bulunurken, seçmenler arasında imam, muhtar, muhtar-ı saninin adları ve imzaları bulunmamaktadır. Çavlı köyünden 5 Şubat 1923 tarihinde düzenlenerek gönderilen mazbatada ise, mazbataya 8 mühür basıldığı ve 1 imza atıldığı ama hiç isim yazılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla imza atanın ve mühür basanların kimlikleri belli değildir. Merkez nahiye Müdafaa-i Hukuk Heyeti seçimi sonrasında düzenlenen mazbatada da bununla ilgili hiçbir açıklamaya yer verilmediği görülmektedir. Bu iki köyün Adala nahiyesine bağlı oldukları halde[114] düzenlenen mazbataları merkez nahiyeye göndermiş olmalarından dolayı mazbatalarının kabul edilmemiş olduğu düşünülebilir.

Roman vatandaşların yaşadığı bir yerleşim alanı olarak bilinen Abdal mahallesinden 16 Ocak 1923 tarihinde gönderilen mazbatada ise muhtar, muhtar-ı sani ve ahaliden 6 kişinin isim ve mühürleri yer almaktadır. Mazbatada dikkat çeken tek eksik mahalle imamının imzasıdır. Fakat Abdal mahallesi tarafından seçilen Müdafaa-i Hukuk Heyeti üyelerinin hangi sebeple merkez nahiye Müdafaa-i Hukuk Heyeti seçimlerinde yer almadıkları hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla ilgili ileri sürülebilecek tek gerekçe, Abdal mahallesi diye bir mahallenin resmiyette bulunmadığı olabilir.[115]

113 "Memurlar Müdafaa-i Hukuk Heyetlerine giremezler", *Ahenk,* 5 Kanunu Sani 1923

114 H 1326/1908-1909 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesine göre Taytan ve Çavlı köyleri Adala nahiyesine bağlı görülmektedir. Bkz. *Aydın Vilayet Salnamesi* 1326, s.635

115 1922 yılında yapılan belediye meclisi üyeliği seçim tutanaklarına göre Salihli'de dört mahallenin var olduğu anlaşılmakta ve Abdal mahallesi diye bir mahallenin adı geçmemektedir. Bkz. Hasan Türker, "1922 Salihli Belediye Meclisi Üyeliği Seçimi" *Krallardan Efelere Salihli Sempozyumu Bildirileri, Tarih 2,* Salihli Belediyesi Kültür Yayınları no:37, İzmir 2013, s.124.
Ahmet Otman, yaptığı araştırmada Salihli Abdal mahallesi ile ilgili şu bilgileri paylaşmaktadır: "Salihli'de yerleşik olan birkaç alanda bulunan Romanlardan Abdallar, Ankara asfaltı altında Sanayi çarşısı girişinde bulunan mahallede ikamet etmektedirler.

Ancak, bir ihtiyar heyetinin olması, diğer mahalle ve köylerden ayrı bir yerleşim yeri olduğuna da kanıt sayılmalıdır.

Salihli merkez nahiye, mahalle ve köylerinde yapılan seçimler sonrasında düzenlenerek kaza merkezine gönderilen mazbatalara göre, Abdal mahallesi dikkate alınmadan, seçimlerin 4 mahalle ve 26 köyde gerçekleştirildiği anlaşılıyor. Buna göre merkez nahiye mazbatalardaki toplam imza ya da mühür sayısı 476'dır. Seçime katılanların ortalaması mahalle ve köy başına 15,96 kişidir. En çok katılımın sağlandığı köy 35 kişi ile Yenipazar olarak dikkat çekmektedir. Fakat Yenipazar köyünün düzenlediği mazbatada imam, muhtar ve azaların adlarına yer verilmediği görülmektedir. (Ek. 4) En düşük katılımın ise, 4 kişi ile Çakallar köyünde olduğu görülmektedir. Çakallar köyü mazbatasında sadece imam, muhtar, muhtar-ı sani ve bir azanın mührü bulunmaktadır. (Ek. 5) Çelikli köyünün ise iki farklı tarihte iki mazbata düzenlediği anlaşılıyor. Birinci mazbatada imam, muhtar ve muhtar-ı sani ve azaların isim ve mühürleri yer alırken, ikinci mazbatada ahaliden 15 kişinin isim ve mühürleri yer aldığı görülüyor. (Ek.6)

Salihli merkez nahiye köy ve mahalleleri halkınca seçilen Müdafaa-i Hukuk Heyetleri üyeleri, 3 Mart 1923'te Salihli'de toplanarak, merkez nahiye Müdafaa-i Hukuk Heyeti seçimini gerçekleştirirler. Yapılan seçime, mahalle ve köylerden Müdafaa-i Hukuk Heyetlerine seçilmiş olan 71 üyenin katıldığı, 19 üyenin ise katılmadığı görülmektedir. Katılmayanların dağılımı Hamidiye mahallesinden 2, Camii Atik mahallesinden 2, Sultaniye mahallesinden 1 ve köylerden 14 üye şeklindedir. Katılımcılardan 11 üyenin mazbataya imzasını attığı, 60 üyenin ise mühür bastığı anlaşılmaktadır. Merkez nahiyede mazbataya parmak basan üyeye rastlanılmamaktadır.

Seçim sonuçlarına göre merkez nahiye Salihli Müdafaa-i Hukuk Heyeti şu isimlerden oluşmuştur:

Belediye Reisi Hüseyin Hüsnü Efendi, Tavaslızade Rıza Bey, Kendirlik'ten Mevlut Necmi Efendi, Hacı Muafzade Yusuf Efendi, Belediye Azasından Bakkal Hafız Şükrü Efendi (Ek 7)

Kaymakamlık talimatına uygun olarak gerçekleştirilen nahiye Müdafaa-i Hukuk Heyetleri seçimlerinin tamamlanmasından sonra Salihli,

---

Kesin yerleşme tarihi tam olarak bilinmemektedir. Fakat mahallenin yaşlıları ile yaptığımız sohbette babalarının Horasan'dan gelen Türkmenlerden Abdal Alevilerden olduklarını öğreniyoruz.", Ahmet Otman, "Salihli'de Kültür ve Sanat," *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 2013 Cilt :11 Sayı :3, s.536

H 1326 tarihli Aydın Vilayet Salnamesinde Salihli köyleri arasında Abdal Mehmet Bey adında bir köy adına rastlanılmaktadır. Bkz. H 1326 *Aydın Vilayet Salnamesi*, s.634

Yine, "Salihli Müdafaa-i Hukuk" Cemiyeti seçimlerinden sonra, 1923 yılı mayısında tekrarlanan belediye meclisi üyeliği seçim tutanaklarında da Cami-i Atik, Sultaniye, Hamidiye ve Reşadiye adlarında dört mahalle yer alırken, Abdal mahallesi adı geçmemektedir. Bkz. Hasan Türker, "Salihli'de 1923 Belediye Azalığı Seçimi", *Toplumsal Tarih,* Toplumsal Tarih, Mayıs 1999, sayı 65, c.11, s.24.

merkez nahiyesi ve Adala nahiyesi Müdafaa-i Hukuk Heyetlerinin katılımıyla 14 Mart 1923 tarihinde Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinin seçimi de tamamlanmıştır. Seçim mazbatasına göre, seçime her iki heyetten toplam yedi üye katılmıştır. İkisi Adala nahiyesinden, birisi de merkez nahiyeden olmak üzere seçime üç üyenin katılmadığı anlaşılmaktadır. Seçime katılmayan üyelerden birisi merkez nahiyeye bağlı Kendirlik'ten Mevlut Necmi Efendi'dir. Mevlut Necmi Efendi'nin seçime neden katılmadığı bilinmiyor. Katılım sağlamayan diğer iki üye Adala nahiyesi Müdafaa-i Hukuk Heyeti'ne Hacıhıdır köyünden seçilen Asaf Bey ve Poyraz köyünden seçilen Hafız Yaşar Efendi'dir. Bu iki üyenin köyleri Hacıhıdır ve Poyraz dağ köyleri olup, Hacıhıdır'ın Salihli'ye olan uzaklığı yaklaşık 35 km, Poyraz'ın ise, 32 km dolaylarındadır. Asaf Bey ve Hafız Yaşar Efendi, köylerinin Salihli'ye olan uzaklığından dolayı ya da ağır kış koşulları sebebiyle Salihli'de yapılan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti seçimine katılamamış olabilirler. Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti seçimine katılan üyeler şunlardır: Adala Müdafaa-i Hukuk Heyetinden: Ethem Efendi (Durasıllı), Emin Efendi (Çapaklı), Hasan Efendi (Delibaşlı). Salihli merkez nahiye Müdafaa-i Hukuk Heyetinden: Bakkal Hafız Şükrü, Hacı Muafzade Yusuf, Tavaslızade Rıza, Belediye Reisi Hüseyin. Salihli merkez nahiye Müdafaa-i Hukuk Heyeti'ne seçilmiş olan, Belediye Reisi Hüseyin Efendi'nin de mazbatada adı yazılı olmasına rağmen imzası bulunmamaktadır. Bu yüzden seçime katılıp katılmadığı belli olmamakla birlikte, olasılıkla seçime katılmadığı için mazbatada imzası bulunmamaktadır. Kısacası, mazbatada yedi üyenin adı yer almakla beraber altı üyenin imzası mevcuttur. Seçime katılan altı üyenin mazbataya mühür ya da parmak basmayıp imza atmaları Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti seçimine katılan üyelerin tamamının okur yazar olduklarına kanıt sayılabilir.

Adala Müdafaa-i Hukuk Heyeti'nden hiçbir üyenin Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne seçilmediği ya da seçilemediği, Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şu isimlerden oluşmuştur: Tavaslızade Rıza Bey, Bakkal Hafız Şükrü Efendi, Mevlut Necmi Efendi, Hacı Muafzade Yusuf Efendi, Ortaköylü Mustafa Efendi. (Ek 8)

Seçilen üyeler arasında yer alan Tavaslızade Rıza Bey, Bakkal Hafız Şükrü Efendi ve Hacı Muafzade Yusuf Bey aynı zamanda Salihli merkez nahiye Müdafaa-i Hukuk Heyeti üyesiydiler. Tavaslızade Rıza Bey'in adına, İstiklal Savaşı'nın ilk günlerinde kurulan Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 3 Mart 1920'de Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifası üzerine İstanbul'a çektiği telgrafa imza atan azalar arasında da rastlanılmaktadır.[116] Diğer üyeler Ortaköylü Mustafa, Mevlut Necmi ve Hafız Şükrü Efendilerin 1922'de yapılan ve 1923'te tekrarlanan belediye azalığı seçimlerine de aday olarak katıldıkları görülmektedir. Bu kişilerin Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne seçildikten sonra 1923 mayıs ayında tekrarlanan belediye azalığı seçimlerindeki oy oranlarını bir önceki

116 Çiçek, *a.g.e.*, ss.78-79

belediye azalığı seçimine göre artırdıkları anlaşılmaktadır.[117] Bu üç ismin oylarının büyük oranda artırmaları, Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeliğine seçilmiş olmalarına ve bu durumu etkili bir şekilde lehlerine kullanmalarına bağlanabilir. Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için yapılan seçimin ardından hazırlanan mazbata 17 Mart 1923 tarihinde kaymakamlığa iletilerek Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş süreci tamamlanmış olur.

Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bundan sonraki süreçte nasıl çalıştığına ilişkin herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bilinen tek gerçek Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunun tamamlanmasından yaklaşık altı ay sonra, 9 Eylül 1923'te kurulan Halk Fırkasının, Salihli kazası teşkilatına dönüşmüş olmasıdır.

Sonuç

1920 ilkbaharında Ankara'ya yeni gelen Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı, ziyareti sırasında kendisine şu soruyu yöneltir: "*… kerameti Meclis'ten beklemek niyetinde miyiz?"* Her konuda meşruiyet arayan Mustafa Kemal Paşa, Yunus Nadi Bey'e "*Ben bilakis her kerameti Meclis'ten bekleyenlerdenim Nadi Bey. Bir devre yetiştik ki onda her iş meşru olmalıdır. Millet işlerinde meşruiyet ancak milli kararlara dayanmakla milletin genel eğilimine tercüman olmakla mümkündür."*[118] Yanıtını verir. Mustafa Kemal Paşa'nın aradığı meşruiyetin kaynağı halktı. O, kaleme aldığı Amasya Genelgesi'nde Vatanın ve milletin geleceğini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır diyerek millet iradesine verdiği önemi ortaya koymuş, ihtilalin dayanacağı meşruiyetin kaynağını daha o zaman açıklamıştı. Millete ve millet iradesine dayanma fikri Erzurum ve Sivas kongrelerinde tekrarlandıktan sonra TBMM'nin açılmasıyla da hayat bulmuştu. İstiklal Savaşı millet iradesinden güç alarak başarıya ulaşmıştı.

İstiklal Savaşı bitiminde yeni bir devre başlıyordu. Bu yeni devrede askeri başarıyı ekonomik kalkınmayla taçlandırmak, devrim atılımlarını başlatmak gerekiyordu. Bu da mecliste güçlü bir grupla mümkün olabilirdi. Bunun bilincinde olan Mustafa Kemal Paşa 1922 yılının aralık ayı başında gazetecilere yaptığı açıklamada bu yeni devrede Halk Fırkası adıyla bir parti

117 1922 Ekim ayında gerçekleşen Salihli Belediye Meclisi üyeliği seçimlerinde aday olan Tavaslızade Rıza Bey 120, Hafız Şükrü Efendi 94, Mevlut Necmi Efendi 124, Ortaköylü Mustafa Efendi ise 54 oy almışlardır. Mustafa Bey dışındakiler belediye azalığına seçilmişlerdir. Bkz. Türker, "1922 Salihli Belediye Meclisi Üyeliği Seçimi" *Krallardan Efelere Salihli Sempozyumu Bildirileri, Tarih 2,* Salihli Belediyesi Kültür Yayınları no:37, İzmir 2013, s.127.
1923 yılı ilkbaharında tekrarlanan Belediye meclisi üyeliği için yapılan seçime katılan Mevlut Necmi Efendi 197, Ortaköylü Mustafa Efendi195, Hafız Şükrü Efendi'nin ise 185 oy alarak seçilmişlerdir. Bkz. Türker, "Salihli'de 1923 Belediye Azalığı Seçimi", *Toplumsal Tarih,* Toplumsal Tarih, Mayıs 1999, sayı 65, c.11, s.27

118 "Yunus Nadi'nin Atatürk ile Yaptığı Söyleşi. Bu millet zilleti ve esareti kabul etmez." *Cumhuriyet*, 10 Kasım 2016

kurmak düşüncesinde olduğunu açıkladı. Bu açıklamayı takip eden aylarda işgalden kurtarılan yörelerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çalışmalarının başlatıldığı görüldü. Bu çalışmaların başladığı yerlerden biri de Salihli oldu.

9 Ocak 1923 tarihinde Kaymakam Faik Bey'in yazılı emriyle Salihli'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurma çalışmalarının başlatıldığı görüldü. Sivas Kongresi'nde alınan kararla tüm milli örgütler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirilirken, cemiyetin tüzüğüne göre teşkilatlanmanın köylerden başlayarak il merkezlerine doğru ve seçimle oluşturulması isteniyordu. Salihli merkez nahiye ve Adala nahiyesi Müdafaa-i Hukuk Heyetleri için yapılan seçimlerin de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tüzüğüne göre gerçekleştirildiği anlaşılıyor. Salihli merkez nahiyeye bağlı mahallelerin ve köylerin seçim mazbataları incelendiğinde, köy ve mahallelerde yapılan seçimlere imam, muhtar, muhtar yardımcısı, ihtiyar heyeti üyeleri ve halktan bazı kimselerin seçmen olarak katıldığı ve onların iradeleriyle Müdafaa-i Hukuk Heyetlerinin oluşturulduğu görülüyor. Bu da seçimlerin kısıtlı sayıdaki kişilerin katılımıyla gerçekleştirildiğini gösteriyor. Adala nahiyesine bağlı köylerden seçilen ve Adala Müdafaa-i Hukuk Heyeti için yapılan seçime katılan üyelerden 16 üyenin imza attığı, 50 üyenin mühür bastığı ve 8 üyenin de parmak bastıkları görülüyor. Salihli merkez nahiyesinde ise, parmak basan üyeye rastlanmazken 11 üyenin imza attığı, 60 üyenin ise mühür basmış olduğu görülüyor. Her iki nahiyeden toplam 118 üyenin mühür ve parmak basmış olmaları köy ve mahallerden Müdafaa-i Hukuk Heyetlerine seçilen üyelerin okur yazarlık durumlarını ortaya koyduğu söylenebilir. Buna karşın Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni seçen Adala ve Salihli merkez nahiye Müdafaa-i Hukuk Heyeti üyelerinin tamamının mazbataya imza attıkları görülmektedir. Kaymakamlık makamının, jandarma kumandanlığına verdiği bu işin takipçisi olunması şeklindeki talimatından ve talimat yazısı üzerine düşülen notlardan da anlaşılmaktadır ki seçimleri denetleyecek başkaca bir kurum bulunmadığından Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti seçimleri jandarma nezaretinde gerçekleştirilmiş iş ve işlemlerin takibi jandarma tarafından yapılmıştır. Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için yapılan işlemlerin tamamlanmasının ardından tüm seçim evrakının, kaymakamlık makamının yazılı talimatının üzerine düşülen notlardan anlaşıldığına göre, yine kaymakamlık tarafından, Salihli Belediye Başkanlığına gönderilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa tarafından Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin, Halk Fırkasına dönüştürüleceğinin açıklanmasından sonra, Müdafaa-i Hukuk Grubu yöneticilerinin Ankara'da yaptığı, içeriği bilinmeyen ama basına çok önemli bir toplantı olarak yansıyan haberlerden sonra, işgalden kurtarılan yörelerde teşkilatı bulunmayan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin buralarda hızla teşkilatlanmaya gittiği, bununla da Halk Fırkasının teşkilatlanmasına yönelik bir zemin oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Teşkilatı Seçim Mazbataları (1923) Hasan Türker'in kişisel arşivinden.

II. Resmi Yayınlar

Aydın Vilayet Salnamesi H 1326/1908-1909, Vilayet Matbaası.

III. Süreli Yayınlar

Ahenk

Akşam

Anadolu'da Yeni Gün

Cumhuriyet

İkdam

Sada-yı Hak

Tanin

IV. Kitaplar

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul 1983.

(Atatürk), Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev*, I.C 1919-1920, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981.

……, *Nutuk/Söylev*, II.C, 1920-1927, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.

*Atatürk'ün Söylev ve Demeçler*i, II.C, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

ATAY, Falih Rıfkı, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, Sel Yayınları, İstanbul 1955.

AYBARS, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

……, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I (Kuruluş),* Zeus Kitapevi, İzmir 2006.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal,* I.C, Remzi Kitapevi, İstanbul 1981.

AYIŞIĞI, Metin, Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004.

ÇELİK, Kemal, *Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi 1993.

ÇEVİK, Zeki, Millî *Mücadele'de Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş (1918-1923),* ATAM, Ankara 2002.

ÇİÇEK, İbrahim, *Kurtuluş Savaşı'nda Salihli Kuvay-ı Milliyecileri*, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları 41, Salihli 2013.

DEMİREL, Ahmet, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim yayınları, İstanbul 1994.

ERGİL, Doğu, *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitapevi, Ankara 1981.

EROĞLU, Hamza, *Atatürk ve Milli Egemenlik*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.

GÜNEŞ, İhsan, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı* (1920-1923), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

İNAN, Afet, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1977.

KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,* I.C, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz,* Türkiye Yayınevi, İstanbul 1959-1960.

KİLİ, Suna, *Türk Devrim Tarihi*, Tekin yayınevi, İstanbul 1982.

KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1988.

KONUKÇU, Enver, *Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919),* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.

MUMCU, Ahmet, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, Anka Ofset Basımevi, İstanbul 1984.

SELEK, Sabahattin, *Anadolu İhtilali Birinci Kitap*, İstanbul 1963.

SONYEL, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973.

ŞİMŞİR, Bilal, *Malta Sürgünleri*,Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.

TEKELİ, İlhan – İlkin, Selim, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Temsiliyesi ve İbrahim (Tahta Kılıç) Bey,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

TUNÇAY, Mete, *T.C'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.

TÜRKER, Hasan, *Türk Devrimi ve Basın 1922-1925*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 2000.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

V. Makaleler

Ahmet Emin, "Halk Fırkası", *Vakit,* 21 kanun-ı Evvel 1922.

……, "Milli İstiklal", *Vakit,* 18 Ocak 1923.

Ahmet Otman, "Salihli'de Kültür ve Sanat," *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* Yıl: 2013 Cilt :11 Sayı :3, ss 536-545.

TANÖR, Bülent, "Millî Mücadele'de Kongreler" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. IV, ss. 1137-1150.

Falih Rıfkı, "Salihli Harabelerinde", *İzmir'den Bursa'ya,* Akşam Teşebbüs Matbaası, Dersaadet 1338, ss.87-89.

GÜNEŞ, İhsan, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 1987, C.III, Sayı 8, ss.565-581.

Hüseyin Cahit, "Kuvvetli Hükümet", *Tanin*, 1 Nisan 1923.

ÖZKAYA, Yücel, "Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.IV, sayı 10, 1987, ss.139-186.

TÜRKER, Hasan, "Salihli'de 1923 Belediye Azalığı Seçimi", *Toplumsal Tarih,* Toplumsal Tarih, Mayıs 1999, sayı 65, C.11, ss.24-27.

……, "1922 Salihli Belediye Meclisi Üyeliği Seçimi" *Krallardan Efelere Salihli Sempozyumu Bildirileri, Tarih 2,* Salihli Belediyesi Kültür Yayınları no:37, İzmir 2013, ss.117-143.

UNAT, Faik Reşit, "Mustafa Kemal Paşa'ya Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Sıfatıyle Verilen Vazife ve Salahiyetlere Dair Bazı Vesikalar", *Tarih Vesikaları Dergisi*, C.II, Sayı 11, Ağustos 1943, ss.401-409.

……, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşuna Ait Vesikalar", *Tarih*

……, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Birinci Devresinde Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grupunun Kuruluşuna ve Çalışmalarına Ait Bazı Vesikalar", *Tarih Vesikaları,* C.III, Sayı 13, Ağustos 1944, ss. 81-90.

Extended Abstract

The Ottoman Empire which joined the World War I on the side of the Central Powers on 1 November 1914, accepted loss of war exactly four years later, surrendered to the Allied Powers because of the Armistice of Mudros which was signed on 30 October 1918. Provisions of the armistice ceased Ottoman Empire. Allied Powers began to occupy some parts of the Anatolia based on the terms of the armistice. News began to spread those Turkish lands would be given to Greece and Armenia. This situation motivated the Turkish intellectuals. The efforts to organize against the occupations begun. But those efforts were scattered and disconnected from each other. The step that would unite these organizations and organize them within a plan was taken after Mustafa Kemal Pasha set foot in Samsun on 19 May 1919. Mustafa Kemal Pasha laid the foundations of the attempts to bring the Turkish people together on a common ground with the Amasya Circular. Movement which he started was a revolutionary attempt. He relied on people to ensure the legitimacy of the revolution. Chain of representation was established from villages to province centers from Erzurum Congress. All resistance groups were merged under the roof of Association for the Defence of Rights of Anatolia and Rumelia based on the decision which was taken in Sivas Congress. Even though all members of the Grand National Assembly of Turkey, which was opened on 23 April 1920, were members of the Association for the Defence of Rights, differences in the opinions began to arise. This situation affected the work of the parliament and started to disrupt works. In order to prevent this the Association for the Defence of Rights Group was established through the initiatives of Mustafa Kemal Pasha. Although the group was not a political party, it acted like a political party. In the following days, those who remained outside of this formation formed the II. group.

In the autumn of 1922, the military aspect of the War of Independence was over. And now a new era was beginning. In this new era, it was necessary to bring peace to life, to crown military success with the economic development, and to initiate revolutionary breakthroughs. This could have been possible with a strong group in the parliament. Mustafa Kemal Pasha, who saw the disagreements and conflicts in the Grand National Assembly of Turkey while the Lausanne peace negotiations continue, must have been convinced that

these conflicts could not be solved with the current parliamentary structure. He announced to the journalists at the beginning of December 1922 that he was thinking of founding a party called the People's Party. In the months following this announcement it was seen that the efforts to establish an Association for the Defence of Rights started in the liberated regions.

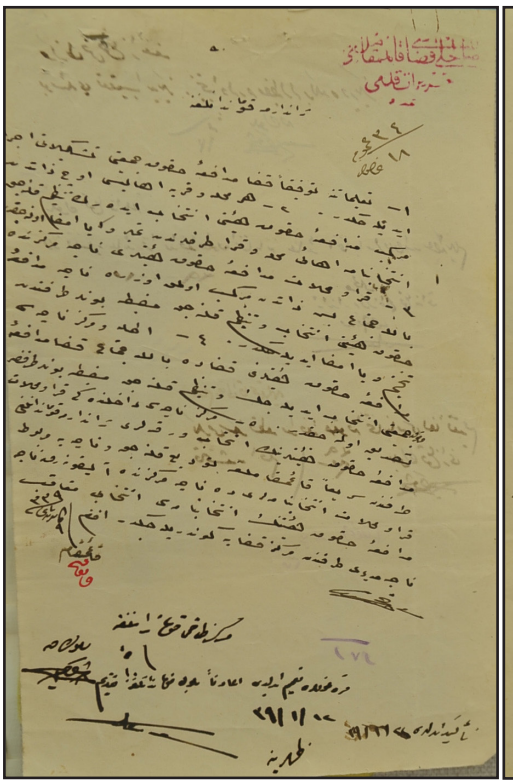
One of the places where these works started was Salihli. In a letter dated 9 January 1923 sent to the Gendarmerie Command with the signature of District Governor Faik Bey, it was announced that Association for the Defence of Rights would be established in Salihli. According to the statute prepared at the Sivas Congress, while all national organizations were united under the name Association for the Defence of Rights of Anatolia and Rumelia, it was foreseen that the organization would be formed starting from the villages to provincial centers and through elections. In the letter sent from the Gendarmerie Command with the signature of Salihli District Governor Faik Bey, it was requested to establish Association for the Defence of Rights in villages and its neighborhood. Afterwards, with the joint decisions of the delegations, town organization should be done, and then the establishment of the Salihli Association for the Defence of Rights should be completed. The elections are organized in villages and quaters first, followed by the sub-district and finally the district center establishment of the Defence of Rights organization. According to the available documents, it is seen that the elections were carried out in accordance with the instructions of the district governor's office. It is understood that the purpose of quick organizations of Association for the Defence of Rights in the beginning of 1923 in the liberated regions where did not have an organization was a step towards the establishment and organization for People's Party.

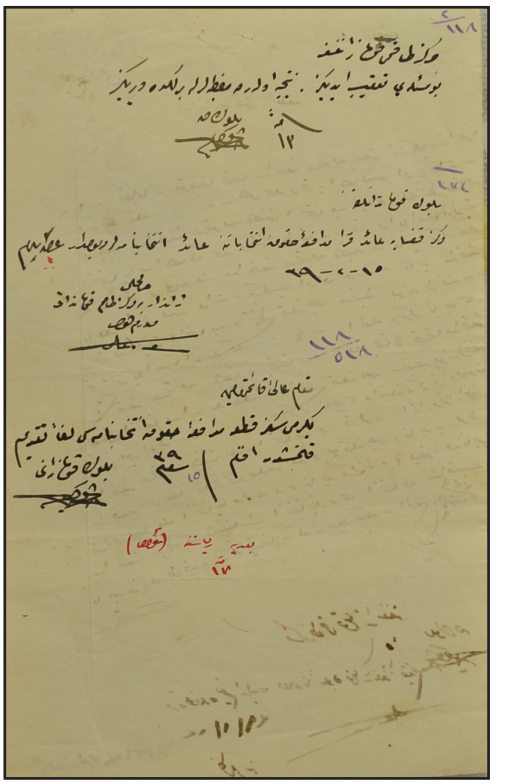
In this study, after evaluating the conditions and developments which prepared the foundation of the Association for the Defence of Rights of Anatolia and Rumelia, documents related to the organization of Salihli Association for the Defence of Rights in 1923 were examined and evaluated.

EKLER

Ek 1- Salihli Kaymakamlığının Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Teşkilatının Kurulması İçin Jandarma Kumandanlığına Gönderdiği Talimat (1. Sayfa) ve Talimatın Takibini Gösterir Notlar (2. Sayfa).

Talimatın birinci sayfası **Talimatın ikinci sayfası**

Salihli Kaymakamlığı Tahrirat kalemi

Numoro 18 /434

Jandarma Kumandanlığına

1-Talimatına tevfikan kaza Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Teşkilatı icra edilecektir.

2-Her mahalle ve kariye ahalisi üç zattan mürekkep Müdafaa-i Hukuk Heyeti intihap ederek tanzim kılınacak intihapname ahali-i mahalle ve kura tarafından temliye(doldurma) veya imza olunacaktır.

3-Kura ve mahallat Müdafa-i Hukuk Heyetleri nahiye merkezlerinde bil içtima beş zattan olmak üzere nahiye Müdafaa-i Hukuk Heyeti intihap ve tanzim kılınacak mazbata bunlar tarafından tahtim(mühür basma) veya imza edilecektir.

4-Adala ve merkez nahiyesi Müdafaa-i Hukuk Heyetlerini kazada bil içtima kaza Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti intihap edilecek ve tanzim kılınacak mazbata bunlar tarafından tasdik olunacaktır.

5- Merkez nahiyesi dahilindeki kura ve mahallat Müdafaa-i Hukuk heyetlerinin intihap varakaları jandarma kumandanlığı tarafından serian kaymakamlığa tevdi kılınacak ve nahiyeye merbut kura ve mahallat intihapnameleri de nahiye merkezinde alıkonularak nahiye Müdafaa-i Hukuk Heyetinin intihapnamesi intihabı müteakip nahiye müdürü tarafından merkez kazaya gönderilecektir efendim.

Fi 9 Kanun-ı Sani sene 339

Kaymakam Faik

Merkez takım kumandanlığına karakollara tamim edildi ilaveten bölük kumandanlığına takdim 12/1/339 Bölük Kumandanı Şevki

Te'kid edildi. 22/1/339.

Zahirine

2/118

Merkez kumandanlığına

Bu meseleyi takip ediniz. Netice olarak mazbatalarla birlikte veriniz.

Bölük K. Şevki

13 Ocak sene Minhü (aynı sene)

Bölük Kumandanlığı

Merkez kazaya ait kura Müdafaa-i Hukuk intihabına ait intihapnameler merbuttur arz eylerim.

15/2/39

Salihli Jandarma Merkez Takım Kumandanı Mülazim-i Evvel Ali

118/518

Makam-ı Ali-i Kaymakamlık

Yirmi sekiz kıta Müdafaa-i Hukuk intihapnamesi leffen (sarılmış olarak) takdim kılınmıştır efendim.

Fi 15 Şubat 39

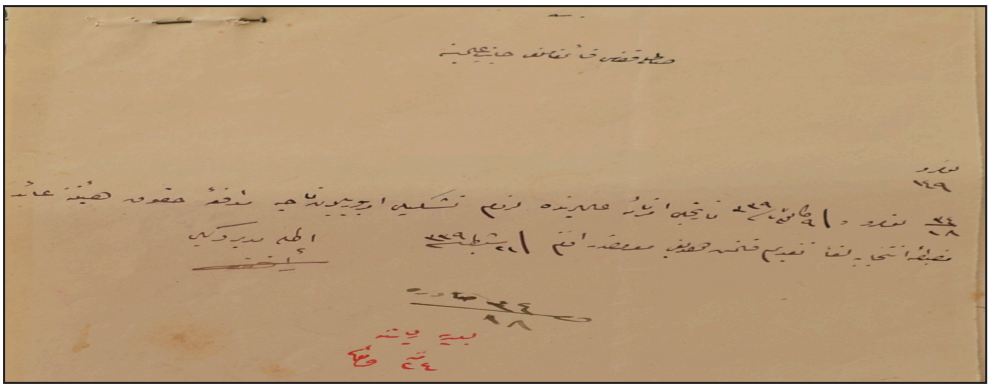
Bölük Kumandanı Şevki

Belediye Riyasetine

17 Minhü

Ek 2- Adala nahiyesi bağlı köy Müdafaa-i Hukuk Heyetlerince gerçekleştirilen Adala nahiyesi Müdafaa-i Hukuk Heyeti seçim mazbatası

Adala nahiye müdürlüğünün Salihli kaymakamlığına gönderdiği Müdafaa-i Hukuk Heyetlerinin seçim mazbatası üst yazısı

Salihli Kazası Kaymakamlığı Canibi Alisine

Numara 149

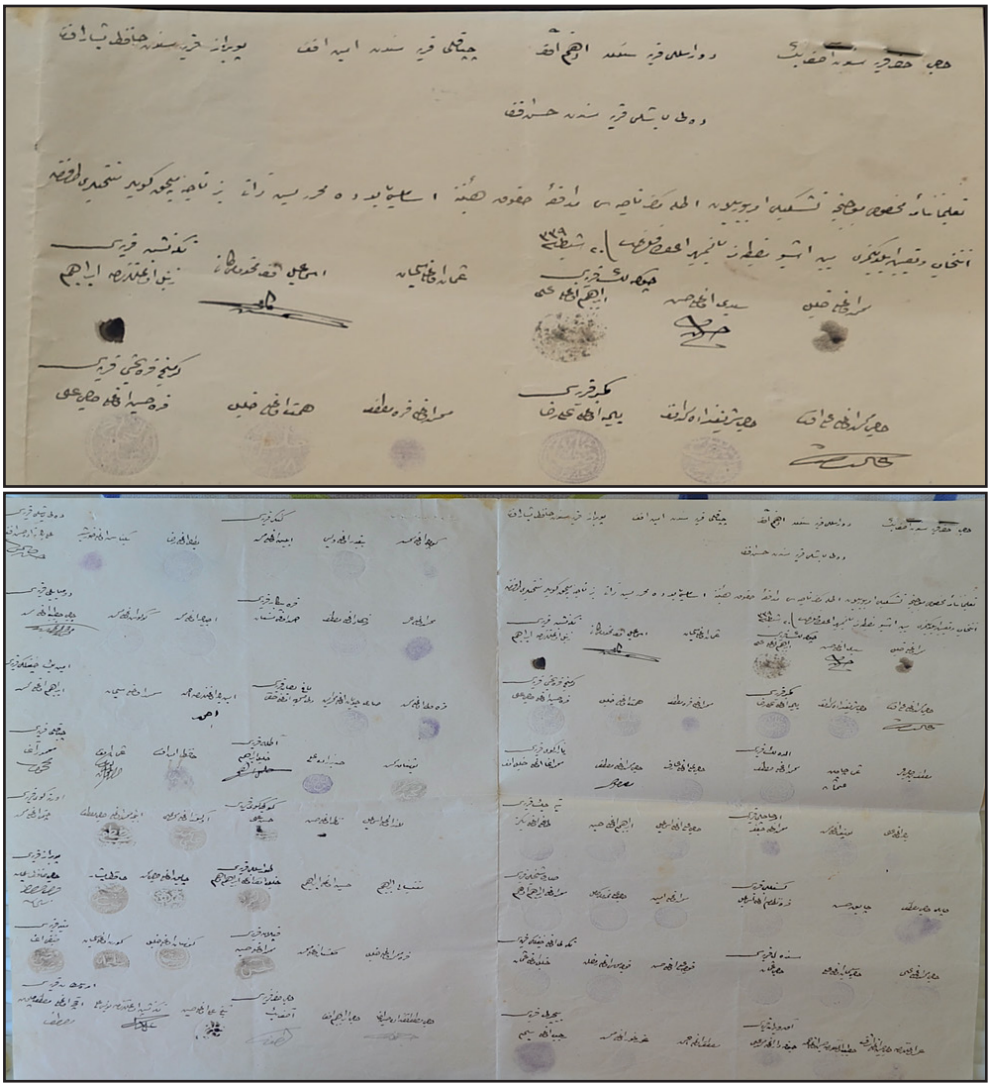
34/18 Numaralı fi 9 Kanun 339 tarihli emirname-i alilerinde lüzum-u teşkili emir buyrulan nahiye Müdafaa-i Hukuk Heyetine ait mazbata-i intihap leffen takdim kılınmış olduğu muvafıktır efendim fi 21 Şubat 339

Adala Müdür Vekili

Refet

Belediye riyasetine

24 minhü

Hacıhıdır Karyesinden Asaf Bey,
Durasıllı Karyesinden Ethem Efendi,
Çapaklı Karyesinden Emin Efendi,
Poyraz Karyesinden Hafız Yaşar Efendi,
Deli Başlı Karyesinden Hasan Efendi.

Talimatname-i mahsus mucibince teşkili emir buyrulan Adala merkez nahiyesi Müdafaa-i Hukuk Heyeti esamisi balada muharrer beş zevat biz nahiyeye merbut köyler müntahipleri tarafından intihap ve tayin edildikleri mübeyyen iş bu mazbatamız bil-temhir ita kılınmıştır

Fi 20 Şubat 339

Çökelek Karyesi:
-Mehmet Oğlu Halil
-Seydi Oğlu Hasan
-İbrahim Oğlu Ali

Tekkenişin Karyesi:
-Osman Oğlu Süleyman
-İsmail Kadı Mahdumu Kani
-Zeynel Oğullarından İbrahim

Kemer Karyesi:
-Hacı Mehmet Oğlu Ali Efendi
-Hacı Şerefzade Mehmet Efendi
-Balyaoğlu Alirıza

Merkezi Karayahşi Karyesi:
-Mehmet Oğlu Kara Mustafa
-Himmet Oğlu Halil
-Kara Hüseyin Oğlu Hacı Ali

Eldelek Karyesi:
-Mustafa Bin Hacı Ömer
-Osman Çavuş
-Mehmet Oğlu Mustafa

Pazarköy Karyesi:
-Hacı Ali Oğlu Arif
-Hacı Mehmet Oğlu Mustafa
-Mehmet Ağa Oğlu Halil Efendi

Emirhacılı Karyesi:
-Beyoğlu Ali
-Yusuf oğlu Mehmet
-Mehmet Oğlu Cafer

Tepecik Karyesi:
-Hacı Ali Oğlu İsmail
-İbrahim Oğlu Hüseyin
-Dağlı Oğlu Bekir

Kestelli Karyesi:
-Çallı Hacı Mustafa
-Çalık Hasan
-Kara Nizam Oğlu İsmail

Sarı Şıhlı Karyesi:
-Mehmet Oğlu Emin
-Hacı Ali Mehmet Oğlu Kâmil
-Mehmet Oğlu İbrahim Ethem

Sindel Karyesi:
-Hacı Mehmet Oğlu Ali
-Hacı Süleyman Oğlu Ali
-Hacı Osman

Tekeli Oğlu Çiftliği Karyesi:
-Koca Ali Oğlu Hasan
-Koca Musa Oğlu Ramazan
-Halil Oğlu Osman

Akviran Karyesi:
-Ömeroğullarından Hacı Hüseyinoğlu Eşref
-Hatıpoğullarından Hüseyin Oğlu Hamit
-Cevvkadaroğlu Mehmet Ali

Biçerli Karyesi:
-Mustafa Oğlu Ahmet
-Gurgur Oğlu Mehmet
-Recep Oğlu Süleyman

Kenger Karyesi:
Kocaoğlu Mehmet
Seyfeddin Oğlu Veli
Emin oğlu Mehmet

Delibaşlı Karyesi:
Bakkaloğlu Rıza
Bektaş Oğlu Hurşid
Ali Bey Zade Hasan Efendi

Karapınar Karyesi:
Mehmet Oğlu Ömer
Ferhat Oğlu Mustafa
Himmet Oğlu Mestan

Dombaylı Karyesi:
Açıloğlu Mehmet
Göğünoğlu Mehmet
Hacı hatıpoğlu Mehmet

Yağbasan Karyesi:
Karavelioğlu Mehmet
Sarı Çobanoğlu Mehmet Emin
Veli Tahsinoğlu Hakkı

Emin Bey Çiftliği Karyesi:
Emin bey Oğullarından Emin
Mehmetoğlu Süleyman
İbrahimoğlu Mehmet

Adala Karyesi:
Boşnak Mehmet
Haydarzade Ali
Halil İbrahim

Çapaklı Karyesi:
Hafız Emin Ağa
Osman Efendi
Mahmut Ağa

Gökköy:
Lazoğlu İsmail
Nazaroğlu Hasan
Hasan Ali
Orta Köy Karyesi
Öğütoğlu Mehmet Ali
İnce Mehmetoğlu Hacı Mustafa
Çetmioğlu Mehmet

Tavaslı Karyesi:
Manisalı İbrahim
Hüseyinoğlu İbrahim
Halil Efendi Oğlu İbrahim Ethem

Poyraz Karyesi:
Çalıkoğlu Hacı Mehmet
Hafız Yaşar
Hacı Hafız Süleyman

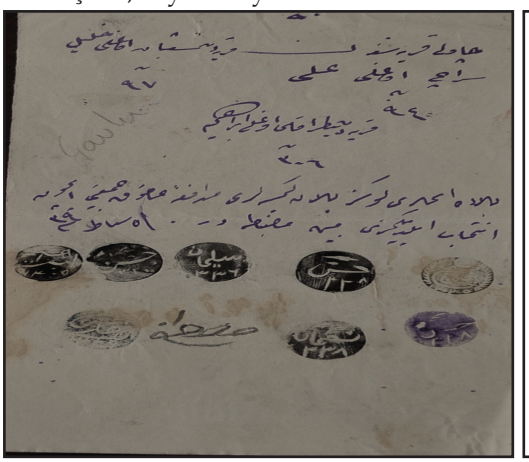
Kaplan Karyesi:
Kara Mehmetoğlu Halil
Keşanoğlu Mehmet
Mehmetoğlu Hüseyin

Menye Karyesi:
Günsan Oğlu Halil
Gören Oğlu Süleyman
Feyzi Ağa

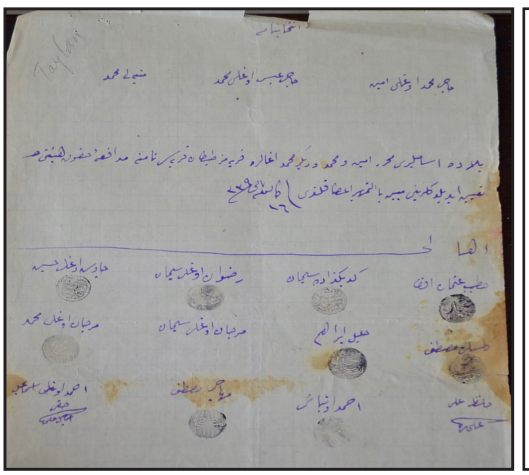
Hacıhıdır Karyesi:
Hacı Mustafalardan Hüseyin Ağa
Hacı İbrahim Efendi
Asaf Bey

Emre Sultan Karyesi:
Şeyh Alioğlu Hüseyin
Tekkenişin oğullarından Yunus Ali
Akçeoğlu Mustafa Çavuş

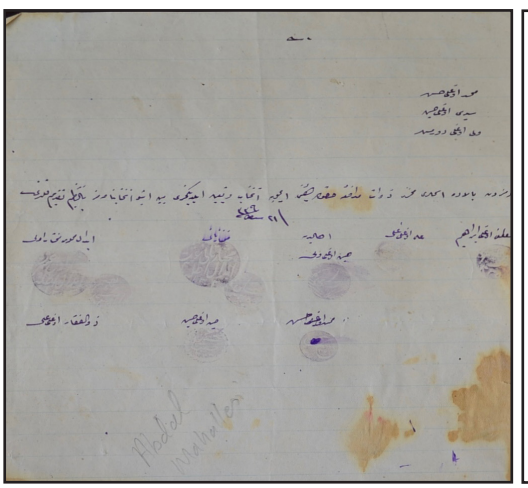
Ek 3- Çavlı, Taytan köyleri ve Abdal mahallesi Müdafaa-i Hukuk Heyetleri Mazbataları

Çavlı Karyesi
Müdafaa-i Hukuk Heyeti Mazbatası
Çavlı Karyesinden, karyemizden
Şabanoğlu Halil Tevellüt 97
Saraçoğlu Ali Tevellüt 94
Karyeden Pıtraklıoğlu İbrahim tevellüt 306
Balada esamileri gönderilen kimseleri Müdafaa-i Hukuk Heyeti için intihap eylediğimizi mübeyyen mazbatadır.
Fi 5 Şubat sene 39

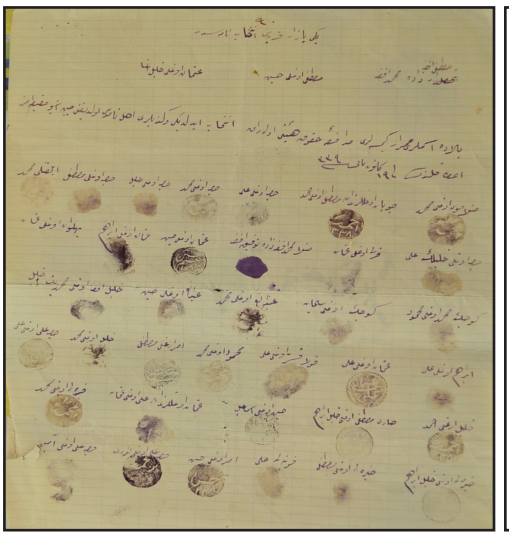

Taytan Karyesi
Müdafaa-i Hukuk Heyeti Mazbatası
İntihap name
Hacı Mehmetoğlu Emin,
Hacı Abbasoğlu Mehmet,
Menyeli Mehmet.
Balada esamileri muharrer Emin ve Mehmet ve diğer Mehmet ağalar karyemiz Taytan karyesi namına Müdafaa-i Hukuk Heyetine tayin edildiklerini mübeyyen bil-temhir ita kılındı.
Fi 16 Kanun-ı Sani sene 339

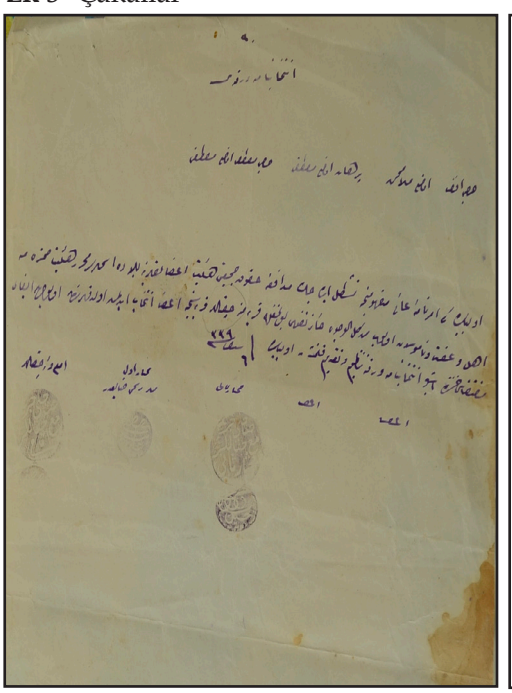
Abdal Mahallesi
Müdafaa-i Hukuk Heyeti Mazbatası
Mehmetoğlu Hasan,
Seydioğlu Hüseyin,
Velioğlu Dursun.
Mahallemizden balada esamileri muharrer zevatı Müdafaa-i Hukuk Heyeti için intihap ve tayin eylediğimizi mübeyyen işbu intihap namemiz tanzim-i takdim kılındı. Fi 21 Şubat sene 339

Ek 4- Yenipazar

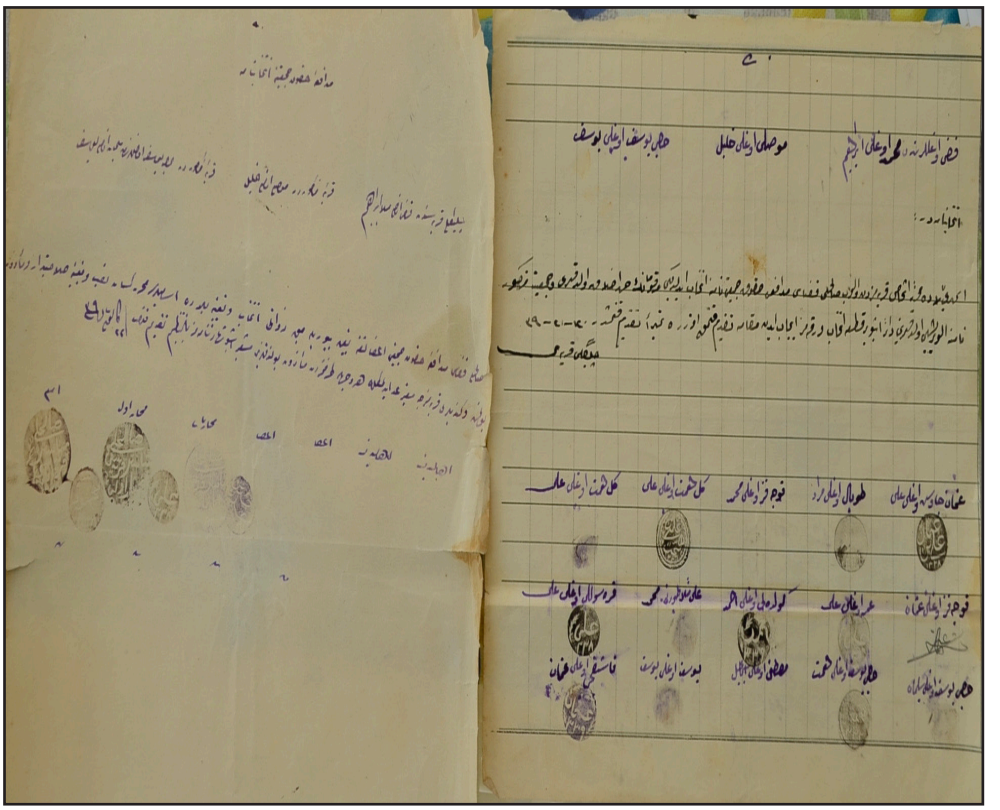
Yenipazar Karyesi
Müdafaa-i Hukuk Heyeti Mazbatası
Yenipazar karyesi İntihap namesidir.
Mustafa Ağazade Mehmet Efendi,
Mustafa Oğlu Hüseyin,
Osman Oğlu Halil Ağa.
Balada esamileri muharrer kimseler Müdafaa-i Hukuk Heyeti olarak intihap edildikleri ve kendileri ehl-i namus olduğu mübeyyen iş bu mazbatamız ita kılındı.
Fi 19 Kanun-ı Sani sene 339

Ek 5- Çakallar

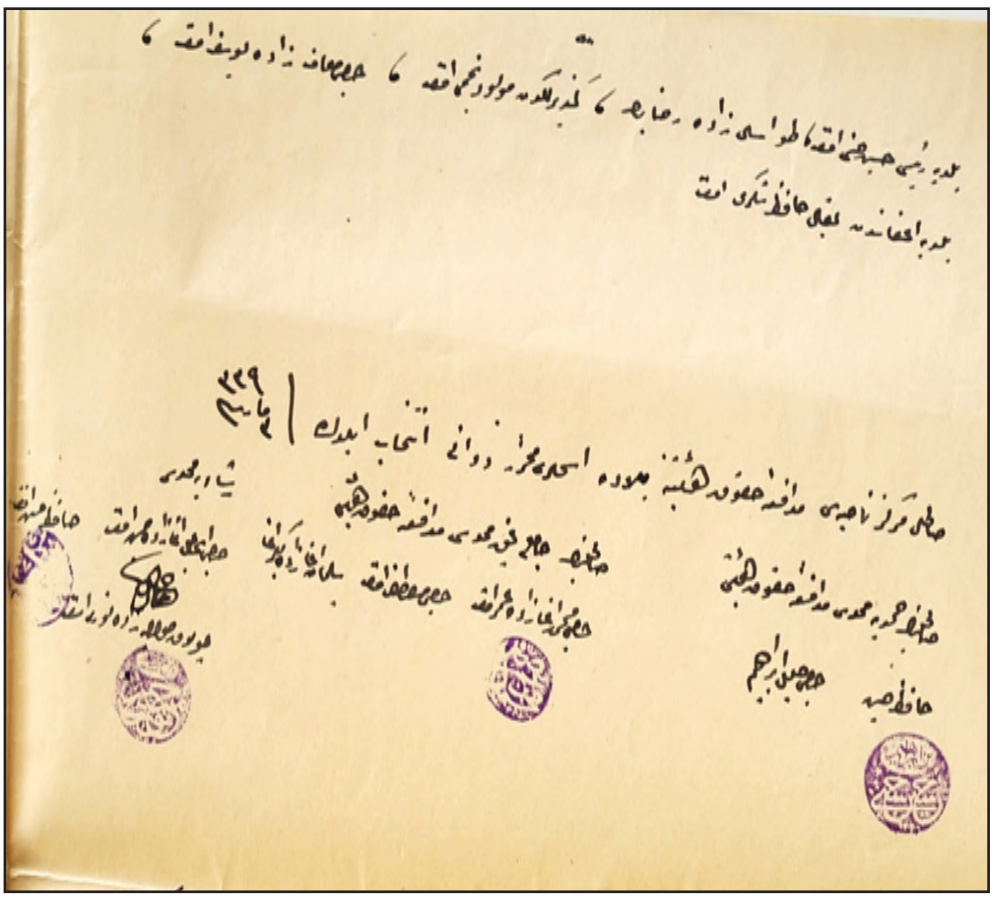
İntihap name Varakası
Hacı Efendioğlu Molla Mehmet,
Burhan Oğlu Mustafa,
Hacı Mustafa Oğlu Mustafa
Ol babdaki emirnamei ali mucibince teşekkül edecek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti azalıklarına balada esamileri muharrer heyet-i muhtereme ehil-ü iffet ve namustan olup min-külli'l-vücuh haiz-i nefsleri namus bulunmakla karyemiz Çakallar karyesince aza intihap edilmiş olduklarını ol babda ifa-yı muktezası zımnında iş bu intihap name-i varaka tanzim ve takdim kılınmıştır ol bab
Fi 6 Şubat sene 339

Ek 6-Çelikli

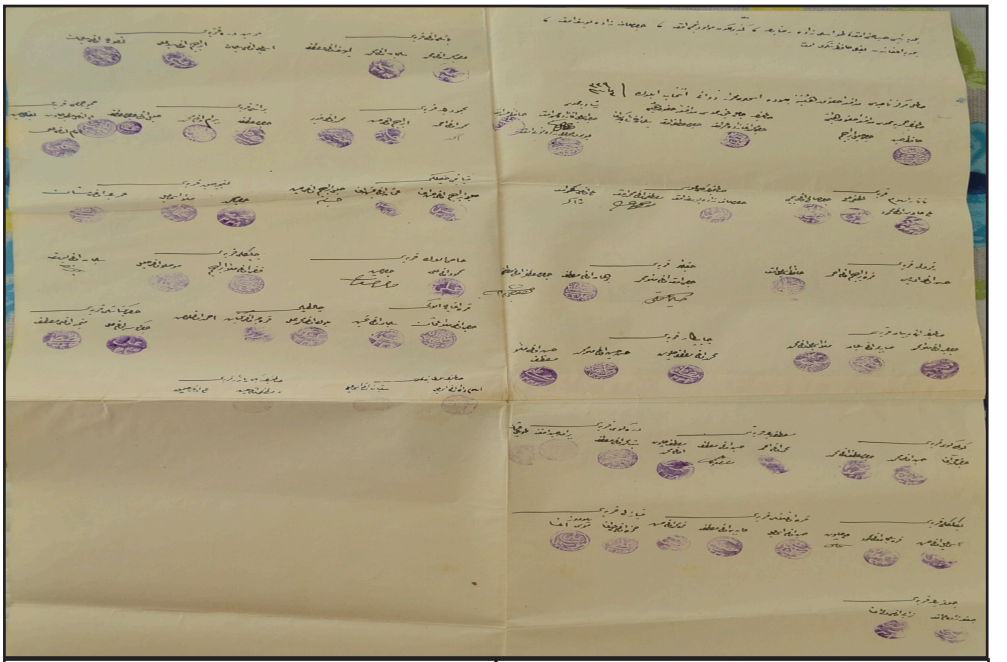
Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine İntihap name Çelikli karyesinden Kadıoğlu Molla İbrahim, Karye-i mezkurdan Musaoğlu Halil, Karye-i mezkurdan Hacı Yusufoğullarından Süleymanoğlu Yusuf Salihli kazası MHC azalığına tayin buyrulacak zevatı intihap ve tayine balada esamileri muharrer kesan-ı lakap vazifeye salahiyettar ve mezun bulunmuş ve kendileri karyemizce muteber addedilmekle hasr-ı vecihle tarafımızdan mezun bulunduklarını müş'ir iş bu tahrirat namemiz tanzim-i takdim kılındı. Fi 22 Kanun-ı sani 339	Kadıoğlularından Mehmet Oğlu İbrahim, Musaoğlu Halil, Hacı Yusufoğlu Yusuf İntihap namemizdir Esamileri balada muharrer eşhas karyemizden olup Salihli kazası MHC namına intihap edildikleri merkumenin hüsn-ü ahlak oldukları ve cemiyet-i mezkûr namına elverişli olduklarına dair iş bu bir kıta intihap varakamız icap eden makama takdim kılınmak üzere tahriren takdim kılınmıştır. 12.21.39 Çelikli karyesi

Ek 7- Merkez Nahiyeye (Salihli) Bağlı Köy ve Mahalle Müdafaa-i Hukuk Heyetlerince gerçekleştirilen Merkez Nahiye Müdafaa-i Hukuk Heyeti Seçim Mazbatası

Belediye Reisi Hüseyin Hüsnü Efendi, Tavaslızade Rıza Bey, Kendirlikten Mevlüt Necmi Efendi, Hacı Muafzade Yusuf Efendi, Belediye azasından Bakkal Hafız Şükrü Efendi

Salihli merkez nahiyesi Müdafaai Hukuk Heyetine balada(yukarıda) esamileri (isimleri) muharrer (yazılı) olan zevatı intihap eyledik. 3 Mart 339

Salihli Hamidiye Mahallesi Müdafaai Hukuk Heyeti:
- Giritli Nuri Efendi
- Orta Köylü Hacı Halil İbrahim
- Hacı Ömer Efendi Damadı Hafız Hüseyin

Salihli Camii Atik Müdafaai Hukuk Heyeti:
- Hacı Mehmet Ağazade Ömer Efendi
- Hacı Mustafa Efendi
- Süleyman Ağazade Bekir Ağa

Reşadiye Mahallesi:
- Hacı İsmail Ağa zade Hasan Efendi
- Hafız Hasan Efendi
- Çolak Mollazade Nuri Efendi

Kariyesi Tatar İslam:
- Ali Savan Oğlu Mahmut
- Lütfi Ali
- Hacı Salih Oğlu Necmi

Salihli Keli Mahallesi:
- Hacı Muafzade Yusuf Efendi
- Mustafa Oğlu Mehmet Efendi
- Ali Oğlu Şakir Ümit

Kırveli Karyesi:
- Hasan Oğlu İdris
- Kara İbrahim Oğlu Ahmet
- Hafız İsmail Efendi

Çakallar Karyesi:
- Hacı Efendi Oğlu Molla Mehmet
- Burhan Oğlu Mustafa
- Hacı Mustafa Oğlu Mustafa

Salihli Allahdiyen Karyesi:
- Hacı Hüseyin Oğlu Molla Mehmet
- Sarıca Oğlu Süleyman
- Molla İsmail Oğlu Mehmet

Çay Pınar Karyesi:
- Mehmet Oğlu Mustafa Çavuş
- Hasan Hüseyin Oğlu Molla Mehmet
- Hasan Oğlu Molla Mustafa

Gökköy Karyesi:
- Hacı Ahmet Ağa
- Hüseyn Oğlu Mehmet
- Hacı Mustafa Oğlu Mehmet

Mustafa Bey Karyesi
- Mehmet Oğlu Ahmet
- Hüseyin Oğlu Mustafa
- Mustafa Çavuş Oğlu Mehmet

Dereköy Karyesi
- Şeb Mehmet Oğlu Mustafa
- Bayrak Hüseyin Efendi
- Topal Osman

Beylikli Karyesi
- İsmail Oğlu Hasan
- Kara Süleyman Oğlu Mahmut
- Ali Çavuş

Karaoğlanlı Karyesi
- Hüseyin Oğlu İsmail
- Abidin Oğlu Mustafa
- Kara Mehmet Oğlu Hasan

Kabazlı Karyesi
- Beş Ali Oğullarından Abidin Oğlu Mehmet
- Hamzaoğlu Ali Ağa
- Palavezir oğlu Musa

Cafer Bey Karyesi
- Caferzade Ali Efendi
- Şıracı Oğlu Veli Ağa
- Hacı Ali Oğlu Hacı Halil Ağa

Başlıoğlu Karyesi
- Hacı Mehmet Oğlu Mehmet
- Süleyman Oğlu Mehmet
- Yusuf Oğlu Mustafa

Mersindere Karyesi
- İsmailoğlu Süleyman
- İbrahim Oğlu Seyid Ali
- Nasuh Oğlu Süleyman

Mahmut Bey Karyesi
- Mehmet Oğlu Ahmet
- İbrahim Oğlu Hasan
- Mehmet Oğlu Kadri

Yaraşlı Karyesi
- Hacı Mustafa
- Bayram Oğlu Mehmet
- Cemil Oğlu Hacı Mustafa

Çamur Hamamı Karyesi
- Ali Oğlu Hatip Çavuş
- İmam Oğlu Ali
- Bakkal Hüseyin (Ağa)

Kapancı Çiftliği
- Halil İbrahim Oğlu Hasan Ağa
- Osman Oğlu Tahsin Ağa
- Hacı İbrahim Oğlu Hüseyin

Bahçecik Karyesi
- Hacı Mehmet
- Molla İsmail
- Ömer Bey Oğlu Mestan

Hasalan Karyesi
- (İmam Oğullarından) Mahmut Oğlu Ali
- (Molla İsmail Oğullarından) Hacı Hüseyin
- Derviş Oğullarından Abidin Oğlu Süleyman

Çelikli Karyesi
- Kadıoğlu Molla İbrahim
- Süslüoğlu Halil
- Süleyman Oğlu Yusuf

Karaağaç Elaki
- Hacı Oğlu Molla Osman
- Süleyman Oğlu Tahsin
- Harik Oğlu Molla Hüseyin

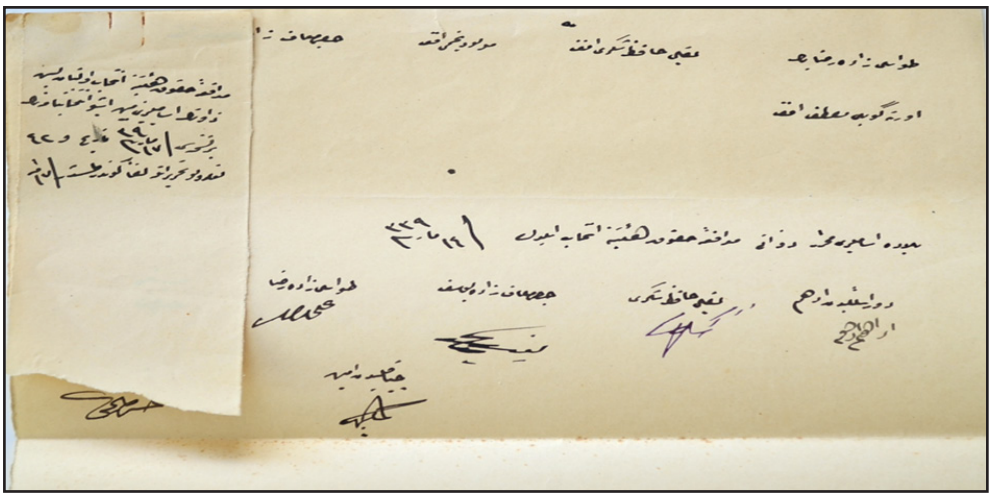
Çaltılı
- Bölük Oğlu Mehmet Ali
- Karaca Oğlu Bektaş
- Ahmet Oğlu Hasan

Hacı Bektaşlı Karyesi
- Hacı Köse Oğlu Ali
- Münci Oğlu Mustafa
- Beyoğlu İsmail

Salihli Sultaniye Mahallesi
- İslam Dayı Oğlu İsmail
- Şaban Oğlu İsmail
- Abdügani

Salihli Yenipazar Karyesi
- Mustafa Oğlu Hüseyin.
- Ali Oğlu Halilağa.
- Mustafa Efendizade Mehmet Efendi

Ek 8- Merkez Nahiye ve Adala Nahiyesi Müdafaa-i Hukuk Heyetlerinin Ortak Katılımları Sonrası Gerçekleşen Salihli Kazası Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Seçim Mazbatası

Müdafaai Hukuk Heyetine intihap olunan zevatın esamileri mübeyyen iş bu intihapnamenin berneticesi fi 17 Mart 39 tarih ve 42 numorolu tahriratla leffen gönderilmiştir. Fi 17 minhü

Tavaslızade Rıza Bey

Bakkal Hafız Şükrü Efendi

Mevlüt Necmi Efendi

Hacı Muafzade Yusuf Efendi

Ortaköylü Mustafa Efendi

Balada esamileri muharrer zevatı Müdafaai Hukuk Heyetine intihap eyledik.

Fi 14 Mart 339

Durasıllıdan Ethem (Adala nahiyesi)

Bakkal Hafız Şükrü (Merkez nahiye)

Hoca Muafzade Yusuf (Merkez nahiye)

Tavaslızade Rıza (Merkez nahiye)

Belediye Reisi Hüseyin (Merkez nahiye)

Çapaklıdan Emin (Adala nahiyesi)

Delibaşlıdan Hasan (Adala nahiyesi)